

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

Шостак Тетяна Валеріївна

**ДЕРЖАВНА СІМЕЙНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ ЩОДО
ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА**

Спеціальність: 231 Соціальна робота

Галузь знань: 23 Соціальна робота

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ О. М. Полякова,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної роботи і менеджменту
соціокультурної діяльності
« ____ » _____ 20__ року

Виконавець

_____ Т. В. Шостак
« ____ » _____ 20__ року

Суми 20__

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В КОНТЕКСТІ ЗМІСТУ ДЕРЖАВНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	8
1. 1. Профілактика соціального сирітства як актуальна наукова проблема	8
1. 2. Соціальне сирітство: сутність поняття та основні змістові аспекти	15
1. 3. Характеристика нормативно-правової бази з питань сирітства в Україні	22
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	33
РОЗДІЛ II АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА	35
2. 1. Зарубіжний досвід створення програм для уникнення збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування.	35
2. 2. Зміст універсальної моделі профілактики соціального сирітства в Україні	43
2. 3. Характеристика пілотного досвіду щодо профілактики соціального сирітства в Україні	48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....	57
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	78
Додаток А.....	78
Додаток Б	79
Додаток В.....	85

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВООЗ – Всесвітня організація охрони здоров'я

ДБСТ – дитячий будинок сімейного типу

ДІ – деінституціалізація

EDGE – The Expert Deployment for Governance and Economic Growth (Експертна підтримка врядування та економічного розвитку)

ЗУ – Закон України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КНЗ – Комунальний навчальний заклад

МС – місцеве самоврядування

ОДА – Обласна державна адміністрація

ООН – Організація об'єднаних націй

ОТГ – Об'єднана територіальна громада

ЮНІСЕФ (United Nations International Children's Emergency Fund – UNICEF) – Дитячий фонд Організації об'єднаних націй

ВСТУП

Трансформаційні зміни, що нині відбуваються в Україні у кризових соціально-економічних умовах, викликали зростання кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У 2015 році команда ЮНІСЕФ в Україні здійснила цільове дослідження, результати якого виявилось, що лише 8% від загальної чисельності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становлять біологічні сироти, а інші 92% – соціальні. Це означає, що серед досліджуваної категорії дітей в нашій державі тотально превалює чисельність дітей, які мають сім'ю, проте з різних причин виховуються поза родиною: перебувають або на утриманні родичів, або ж на державному забезпеченні.

Зниження цінності інституту сім'ї, складні життєві обставини, безвідповідальність батьків до виконання своїх обов'язків унаслідок їх низької батьківської компетентності, що позначається через погіршення морально-психологічного клімату та знецінення морально-етичних норм в сім'ї – є одними із найбільш поширених проблем, що спричиняють збільшення кількості соціальних сиріт. Економічні та політичні кризи в державі, у свою чергу, також чинять негативний вплив на функціонування інституту сім'ї, унаслідок чого проблема профілактики соціального сирітства, забезпеченої відповідною державною сімейною політикою набуває гостроти щодо актуальності значення.

Відповідно, державна сімейна політика в Україні має бути спрямована на підтримку благополуччя сімей та допомогу у вирішенні труднощів її функціонування (від психологічних до матеріальних) як засобу профілактики соціального сирітства.

Соціальне сирітство, як одна із актуальних проблем сучасного суспільства досліджується з точки зору таких аспектів: історичний (Я. Раєвська, І. Тернова), правових (С. Бандура, А. Полянничко), психологічний (М. Галагузова, Л. Мардахаєв, І. Тернова, Н. Грачова), педагогічний

(Л. Артюшкіна, А. Полянничко, М. Лукашевич, І. Мигович, Ж. Петрочко), соціологічний (О. Балакірева, Л. Волинець, О. Коваленко, І. Осіпова, Л. Філіппова).

Визначенням причин виникнення феномену соціального сирітства опікувалися науковці В. Яремчук, В. Брутман, Н. Волобуєва, О. Безпалько, І. Галатир.

У свою чергу, характеристику основних напрямів реалізації заходів щодо попередження виникнення та прогресування процесу соціального сирітства вивчали Р. Войтлев, О. Чалова, О. Терновець, Т. Перепелюк, Н. Харченко, Н. Ящук.

Попри велику кількість наукових праць, присвячених основним складовим проблеми соціального сирітства, на сьогодні залишаються недостатньо проаналізованими механізми реалізації системи профілактики соціального сирітства в Україні на фоні сучасних викликів суспільства.

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу системи державної сімейної політики щодо профілактики соціального сирітства в Україні та вивчення пілотного досвіду її провадження, визначити тенденції розвитку державної політики у досліджуваному напрямі та сформулювати рекомендації щодо підвищення її ефективності.

Відповідно до мети можемо визначити наступні завдання:

- охарактеризувати профілактику соціального сирітства як актуальну наукову проблему;
- розкрити сутність поняття соціального сирітства;
- проаналізувати вітчизняну законодавчу базу, що є дотичною до проблеми сирітства в Україні та визначити тенденції розвитку сімейної державної політики у досліджуваному напрямі;
- схарактеризувати зарубіжний досвід в системі запобігання збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування;
- визначити зміст універсальної моделі профілактики соціального сирітства;

- схарактеризувати пілотний досвід щодо уникнення явища соціального сирітства а також сформулювати рекомендації щодо підвищення ефективності її планування та реалізації.

Об'єкт дослідження – соціальне сирітство.

Предмет дослідження – державна сімейна політика щодо профілактики соціального сирітства в Україні.

Методи дослідження – теоретичні (для визначення змісту ключових понять дослідження, зокрема соціального сирітства, принципів та сучасних його проявів): аналіз, синтез, порівняння, систематизація; емпіричні (для збору інформації щодо наявного рівня проблеми соціального сирітства в Україні та виявлення основних механізмів державної політики з профілактики вищезазначеного явища): контент-аналіз документів, статистичні методи обробки емпіричних даних, інтерпретація та узагальнення результатів дослідження.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у здійсненні спроби об'єктивізації оцінки ефективності державної сімейної політики щодо профілактики соціального сирітства в Україні та формулюванні рекомендацій для підвищення її ефективності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи а також для визначення практичних шляхів оптимізації державної політики щодо профілактики соціального сирітства в Україні у цілому, зокрема засобами діяльності громадських об'єднань.

Апробація результатів та публікації:

1) Шостак Т. В. Пономаренко Л. І. Аналіз сучасного стану соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / Т. В. Шостак, Л. І. Пономаренко // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції : «Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади». – Суми: ФОП Цьома С. П., 2017. – С. 100-102.

2) Шостак Т. В. Профілактика соціального сирітства як завдання державної політики в Україні / Т. В. Шостак, О. М. Полякова // Студентські соціально-педагогічні культурологічні читання : збірник наукових праць студентів і магістрантів / за заг. ред. А. О. Полянничко, А. В. Кирилук. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. – С.12-15.

Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел, що складає 129 найменувань та трьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 101 сторінка, у тому числі список використаних джерел на 17 сторінках, та трьох додатків на 24 сторінках.

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В КОНТЕКСТІ ЗМІСТУ ДЕРЖАВНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

1. 1. Профілактика соціального сирітства як актуальна наукова проблема

Кардинальні соціально-економічні зрушення, що відбуваються протягом надбання Україною незалежності, призводять до комплексу процесів дестабілізації, які негативно позначаються, насамперед, на процесах виховання нового покоління як у школі, так і в родині – першовитоку соціалізуючи впливів на особистість. Дестабілізація соціального функціонування призводить до поширення комплексу соціальних хвороб, серед яких: насильство в сім'ї; безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків; зростання рівня алкоголізації сімей, у тому разі й підлітковий алкоголізм; експлуатація та жорстоке поводження з дитиною в родині. Саме тому, в українському суспільстві простежується актуалізація такого явища, як соціальне сирітство.

У Великому тлумачному словнику української мови наявне визначення змісту поняття «соціальна сирота» – це дитина, підліток, яка втратила батька або матір, або обох батьків, внаслідок позбавлення останніх батьківських прав та залишилася без рідних та близьких [8, с.647].

Українські дослідниці Л. Артюшкіна та А. Полянничко характеризують соціальних сиріт як «особливу соціально-демографічну групу дітей, які формально мають батьків, але в силу різних соціальних, економічних, морально-психологічних та фізичних причин фактично позбавлені батьківського піклування» [2, с.195].

Російські дослідники Л. Оліференко та Т. Шульга інтерпретують соціальне сирітство у двох аспектах: 1) діти, які не мають сім'ї та залишились без батьківського піклування, внаслідок відмови від них батьків або позбавлення батьківських прав, 2) це особлива соціально-демографічна група

дітей віком до 18 років, що залишились без піклування батьків через певні економічні, фізичні, психологічні, моральні причини [72, с.117].

Як аномальне явище, що виступає наслідком соціальних потрясінь соціальне сирітство характеризує Л. Вейланде а також наголошує, що зростання кількості його проявів обумовлено дефіцитом громадських та державних інститутів, які покликані забезпечувати дотримання основних прав та свобод дитини та свідчить про кризу інституту сім'ї, негативний вплив соціуму на формування особистості у соціальному, моральному, інтелектуальному та фізичному плані» [9, с.19].

Отже, соціальне сирітство є негативним суспільним явищем, що супроводжується складними життєвими обставинами в родині (антисоціальний спосіб життя, матеріальні труднощі, фізичні або психічні відхилення у розвитку одного з членів сім'ї), унаслідок яких дитина позбавляється батьківського піклування.

Сучасні дослідження не лише визначають зміст соціального сирітства, але і приділяють уваги проблемі визначення причин появи соціального сирітства. Зокрема, Яремчук В. зазначає, що існує два основні критерії причин виникнення цього феномену:

- 1) зовнішній негативний вплив на родину;
- 2) внутрішні негативні фактори, які можуть з'явитися всередині сім'ї.

Перший критерій обумовлений актуальним соціально-економічним середовищем у державі, яке тривалий час характеризується як кризове та суперечливе. Дестабілізуючими факторами соціально-економічного середовища є: економічна нестабільність; бідність населення; злочинність; збройні конфлікти; інфляція; безробіття. Дослідники зазначають, що через спільне проживання з батьками значної кількості молодих сімей з дітьми, посилюється тенденція перекладання молодими батьками своїх обов'язків щодо виховання дитини на своїх батьків. Водночас найвищою за впливовістю причиною зростання соціального сирітства, за свідченням науковців, є втрата

роботи з наступною «ланцюговою реакцією»: погіршення матеріально-побутових умов, алкоголізація тощо [124].

Другий критерій формується власне в середовищі сім'ї. Характерними для нього високий рівень суб'єктивності та обумовленість факторами зовнішнього середовища. Серед причин соціального сирітства, що обумовлені певними внутрішніми проблемами в родині, дослідженнями виокремлюються:

- народження дитини в громадянському шлюбі;
- відмова матері від новонародженої дитини;
- незадовільні матеріальні умови;
- жорстокість з боку батьків;
- алкоголізм, наркоманія матері чи батька [124].

У сучасному науковому обігу наявна позиція щодо трьохфакторного тлумачення причини соціального сирітства (В. Брутман):

1) морально-етичні причини – асоціальний спосіб життя батьків, жорстоке поводження з дитиною (насильство) та примушення її до злочинних дій;

2) психологічні (суб'єктивні) причини – це раннє або позашлюбне материнство;

3) медичні причини – це порушення фізичного або психічного здоров'я батьків або одного з них, що виступають перешкодою у виконанні ними своїх батьківських обов'язків [6, с.11].

Аналіз низки позицій щодо виокремлення причин соціального сирітства свідчить і про їх представлення певними науковцями безвідносно принципу класифікації (групування). Зокрема, Н. Волобуєва у своїх дослідженнях наводить низку таких причин:

- зниження моральних засад сім'ї;
- збільшення кількості народження дітей поза шлюбом;
- відсутність у батьків педагогічних компетентностей;
- мінімізація релігійних традицій;
- урбанізація населення;

- смертність матерів;
- алкогольна та наркотична залежність батьків;
- популяризація цінностей, що не збігаються із соціальними ідеалами;
- жорстоке поводження з дитиною;
- експлуатація та примус дітей до злочинної діяльності;
- недосконалість системи соціальної політики держави [12, с.5].

Українська дослідниця О. Безпалько також визначає просту сукупність причин соціального сирітства:

- низький матеріальний рівень життя родини;
- відсутність власного житла;
- асоціальний спосіб життя, у тому разі наркотична та алкогольна залежність; примушення дітей до жебракування;
- різні форми насильства щодо дітей у сім'ї та державних закладах опіки [4, с.102-103].

Як наголошує у своїх роботах І. Галатир, через деструктивні соціально-економічні явища, що стали лонгитюдними в сучасному українському суспільстві кількість дітей-сиріт та дітей-позбавлених батьківського піклування постійно зростає тобто, сучасне соціальне сирітство виступає наслідком нестачі уваги суспільства до проблем функціонування сім'ї: «Ситуацію з дітьми-сиротами поглиблює прогресуюча тенденція порушення структури сім'ї, погіршення виховної роботи з дітьми та батьками» [16, с.11].

З метою мінімізації поширення схарактеризованих негативних явищ, які виступають провідними причинами соціального сирітства (бездоглядності та безпритульності дітей) у суспільстві був розроблений такий вид діяльності, як профілактика. Цей термін в Енциклопедії для фахівців соціальної сфери характеризується як науково обґрунтовані і своєчасно вжиті дії, що спрямовані на запобігання будь-яких фізичних чи психологічних зіткнень в межах відповідної групи ризику в суспільстві, а також на захист нормального рівня

життя людини, його підтримку та збереження, допомогу у досягненні відповідних цілей та розкриття внутрішнього потенціалу [31, С.166-167].

Профілактика застосовується у всіх сферах життя та виступає як запобіжний / стримуючий / перешкоджаючий фактор щодо негативних тенденцій соціального функціонування. У контексті роботи з проблемою соціального сирітства профілактика спрямована на роботу у двох основних аспектах:

1) своєчасне виявлення сімей групи ризику (багатодітних, неповних, малозабезпечених родин також родин, у яких виховуються діти з порушеннями фізичного чи психічного розвитку);

2) налагодження ефективної комунікації та взаємодії органів опіки і піклування із дошкільними освітніми, загальноосвітніми, позаосвітніми закладами, центрами соціально-психологічної реабілітації, притулками, закладами охорони здоров'я, департаментами управління освіти а також соціального захисту населення, громадськими об'єднаннями різних форм функціонування.

Дослідники (Р. Войтлев та О. Чалова) структурують профілактичну діяльність за певними рівнями:

1) загально-соціальний, що являє собою відповідну діяльність держави, суспільства та соціальних інститутів, яка спрямована на розв'язання суперечностей у соціально-економічному житті та духовній сфері;

2) спеціальний рівень, що здійснює свідомий вплив на певні негативні фактори, які поєднані з окремими різновидами аномалій або проблем;

3) індивідуальний рівень, який реалізує заходи з профілактичної діяльності що до чітко окресленого кола осіб, які мають відхилену від норми поведінку.

Профілактика соціального сирітства, відповідно до результатів досліджень О. Терновець поділяється на три види: первинна, вторинна, третинна.

Первинна – сукупність заходів, які гарантують блокування негативного впливу певних факторів загального рівня на можливість появи соціальних сиріт у конкретному суспільстві.

Вторинна – це цілий комплекс соціальних, психологічних та інших аспектів, що спрямовані на роботу з родинами групи ризику, а саме на безпосереднє недопущення появи соціальної сироти.

Третинна – являє собою попередження повторного визначення дитини соціальною сиротою, тобто після ряду соціальних, педагогічних, медичних, психологічних та юридичних консультацій й успішного повернення дитини до сім'ї, необхідно провести саме цей різновид профілактики для запобігання відтворення вже пережитої ситуації [110, с.203-204].

Питанням організації профілактичної діяльності у контексті проблеми соціального сирітства присвячено дослідження О. Терновець. У ньому наголошується на необхідності взаємодії фахівця соціальної роботи з соціальним педагогом та шкільним психологом. Виокремлюються та характеризуються напрями такої діяльності:

- робота з родиною, що опинилась у складних життєвих обставинах. Така робота є необхідною і ефективною саме на ранніх стадіях, з метою недопущення вилучення дитини з родинного середовища;
- підвищення якості надання соціальних послуг родинам;
- реалізація заходів, спрямованих на більш чітке уявлення молоді про важливість шлюбу та відповідального батьківства;
- залучення соціальних служб до вирішення проблем сімей [111, с.6-7].

Щодо питання сучасних форм роботи з сім'ями, спрямованих на попередження виникнення дітей, позбавлених батьківського піклування, Т. Перепелюк та Н. Харченко виділяють такі:

- інспектування та вивчення житлово-побутових умов з метою своєчасного виявлення потенційних проблемних сімей;

- соціальний супровід / соціальне супроводження родини, що включає в себе надання соціальних послуг задля вирішення труднощів та мінімізації негативних наслідків;

- надання соціальних послуг усім членам родини за відповідною карткою отримувача послуг [104, с.88-89].

Роль територіальної громади у профілактиці соціального сирітства досліджує Л. Ящук та зазначає, що в сучасному світі територіальна громада посідає визначальне місце у здійсненні профілактики цього негативного явища: «Залучивши усі сектори суспільства в межах територіальної громади можна найбільш ефективно розв'язувати проблеми формування сімейних цінностей як першочергових засад розвитку суспільства та, у разі потреби, надавати соціальну допомогу сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах, а також створити систему підготовки молоді до відповідального батьківства; здорового способу життя, соціального та психологічного благополуччя дітей і молоді, їх соціокультурного розвитку тощо» [128, с.87].

Ще одним напрямом профілактики соціального сирітства, який наразі активно досліджується науковцями, пов'язаний із запобіганням ранньому соціальному сирітству. Основним його завданням є робота із молоддю з метою створення у неї переконань про цінність відповідального батьківства:

- серед студентів та батьків у рамках роботи Шкіл відповідального батьківства;

- серед молодих жінок у рамках консультацій при пологових будинках;

- серед вагітних жінок та жінок, які планували відмовитися від своєї дитини після її народження;

- серед сімей, діти яких тимчасово перебувають у дитячих будинках з метою їх повернення;

- серед учнів та студентів в рамках діяльності мобільних консультативних пунктів [105, с.85].

Отже, можна зазначити, що за роки незалежності України, питаннями сутності соціального сирітства, виявленням причин та способів запобігання поширенню цього явища, опікувалася велика кількість вчених. Проте донині не існує чіткого формулювання та належної розробки системи дієвих напрямів щодо досягнення завдання суттєвого зменшенні кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Водночас науковці є одностайними у висновках, що для здійснення профілактики соціального сирітства на сучасному етапі мають залучаються до взаємодії усі сектори суспільства, насамперед державний і громадський.

Надалі розглянемо більш детальніше поняття соціального сирітства, а також його змістові аспекти, що допоможе нам коректно здійснити магістерське дослідження відповідно до його кваліфікаційних вимог.

1. 2. Соціальне сирітство: сутність поняття та основні змістові аспекти

У широкому розумінні, як уже зазначалось у підрозділі 1.1, соціальні сироти – це діти, позбавлені батьківського піклування. Для більш чіткого визначення сутності цього поняття та основних характеристик, нам необхідно звернути увагу на його основні аспекти.

Насамперед, варто схарактеризувати історичний аспект, аналіз якого дає підстави стверджувати, що соціальне сирітство є невідривним елементом становлення суспільства. Сиротою завжди називали людину без роду і племені, без коштів на існування, без чітко визначеного місця проживання. Також сиротами ще називали дітей, у яких померли батьки та людей похилого віку, самотніх та покинутих власними дітьми або родичами.

Досліджуючи процес становлення родини за часів Київської Русі, Я. Раєвська зазначає, що сиротами при живих батьках ставали незаконнароджені діти, усиновлення яких власними ж батьками було суворо заборонено. Також до категорії соціальних сиріт відносили:

- дітей «сірих» та «убогих», тобто дітей осіб з інвалідністю;

- позашлюбних дітей, які залишились на піклуванні у матері;
- малюків до 10 місяців, матері яких унаслідок хвороби або відсутності коштів тимчасово віддавали дитину;
- підкидьків тощо [95, с.148].

В історичному контексті дослідники виділяють п'ять провідних етапів становлення та трансформації сирітства:

- 1) архаїчний (з найдавніших часів до X ст.),
- 2) церковно-державна благодійність (X – початок XV ст.),
- 3) громадське піклування (XV – XIX ст.),
- 4) період соціального планування (XIX – початок XXI ст.),
- 5) соціально-педагогічна робота (XXI ст. – наш час).

Загалом, у теорії соціальної роботи викоремлюють два види сирітства:

- 1) біологічне (повне) – дитина стала сиротою у зв'язку зі смертю обох батьків;
- 2) соціальне – дитина перетворилась на сироту внаслідок не виконання її батьками своїх обов'язків щодо виховання та як результат позбавлення батьківських прав.

З точки зору психологічного аспекту, соціальні сироти – це специфічна група дітей, яка позбавлена можливості виховуватись в родині і через це набула негативного досвіду у становленні себе як особистості, формуванні активної позиції у житті, а отже – повноцінної соціалізації [94, с.135].

Відповідно до типових проблем сформовано класифікацію соціальних сиріт:

- безпритульні;
- діти, які зазнали насильства в дитячих будинках сімейного типу;
- діти з девіантною поведінкою;
- діти з психологічними порушеннями [94, с.136].

У контексті правового змісту соціальне сирітство характеризується з точки зору причин поширення та профілактики цього явища. У Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-

сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» наявне чітке визначення поняття «соціальні сироти – це діти, що залишилися без піклування батьків, у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнання батьків безвісно відсутніми або недієздатними, відбуванням батьками покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також покинуті діти, батьки яких невідомі» [91].

Міжнародне законодавство, відповідно до визначення ЮНІСЕФ тлумачить поняття соціальні сироти як:

1) категорія дітей, які втратили зв'язки зі своєю родиною, проживають у тимчасових приміщеннях або кожного разу у новому місці та першочерговими потребами яких є пошук житла та фізіологічне виховання;

2) категорія дітей, які підтримують родинні зв'язки, але через такі фактори як бідність, перенаселення житла, експлуатацію та жорстоке поводження проводять більшу частину дня та ночі на вулиці;

3) діти-вихованці інтернатів та притулків, як із різних причин втекли з них і перебувають на вулиці [105, с.195].

З точки зору педагогічного дискурсу, соціальне сирітство трактується як деструктивне соціальне явище, що характеризує образ життя неповнолітніх дітей, які залишились без батьківського піклування. М. Воронцова, Т. Дубровська, В. Макаров, М. Галагузова, Л. Мардахаєв, І. Тернова, Н. Грачова виокремили певні категорії із загальної сукупності дітей, позбавлених батьківського піклування:

1) відмовні діти – неповнолітні особи, які залишились без піклування батьків на підставі заяви матері чи батька про відмову ще в пологовому будинку;

2) підкидьки – діти, позбавлені батьківського піклування, які відправлені до державних установ правоохоронними органами у відповідності до акту такого підкидання;

3) відібрані діти – діти, права батьків яких обмежені судом через залежні або незалежні від батьків причини (цей статус дитина отримує лише за рішенням суду про позбавлення батьків їх прав або про визнання батьків недієздатними);

4) підопічні – це неповнолітні, позбавлені батьківського піклування та передані під опіку до 14 років або піклування до 18 років;

5) прийомні діти – діти, які попри те, що залишились без піклування рідних батьків, прийняті до нової родини;

6) бездоглядні – діти, які позбавлені будь-якого контролю з боку дорослих через невиконання обов'язків щодо їх виховання;

7) діти «групи ризику» – діти, які в силу різних причин є соціально дезадаптованими та схильними до девіантної поведінки;

8) діти-вулиці: діти, які з певних причин періодично покидають родину на короткий термін, а потім повертаються; діти, які покинули родину, проте перебувають на вулиці досить короткий час; діти, які живуть на вулиці роками; вихованці сирітських закладів;

9) діти, які проживають вдома, але їх вихованням займаються сторонні люди з вулиці [46, с.161].

Виходячи з вищенаведеного, можемо підсумувати, що трактування визначення соціального сирітства трансформується залежно від точки зору різних галузей, а узагальненим результатом є усвідомлення суспільством необхідності та важливості запобігання та подолання цього явища.

Сучасний стан соціального сирітства характеризується розгалуженою низкою чинників, які перешкоджають як власне процесу дослідження проблеми, так і пошуку шляхів її вирішення. До таких чинників належать:

- воєнні конфлікти;
- зростання кількості біженців;
- погіршення матеріального становища населення;
- знецінення інституту сім'ї через зниження стабільності шлюбу;
- послаблення або взагалі відмова від релігійних традицій;

- кризове становище державних інститутів у сфері сім'ї.

Станом на кінець 2019 року в Україні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування перебувало 69 852 особи [103].

До сімейних належать: усиновлення, опіка та піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу та патронаж.

Усиновлення – це прийняття дитини до родини на правах рідної. У цьому випадку дитина втрачає статус соціальної сироти та переходить на повне забезпечення родини, яка її усиновила. Між ними встановлюються родинні зв'язки, а права та обов'язки передбачені Сімейним кодексом України [122].

Опіка та піклування – форма сімейного виховання, що встановлюється для дітей (віком до 14 років), які втратили батьків внаслідок смерті або позбавлення їх батьківських прав. Перевага у визначенні опікуна, піклувальника надається, зазвичай, особі, яка перебуває у родинних зв'язках з підопічним. Також у цьому випадку враховується бажання самої дитини при призначенні опікуна, піклувальника [72].

Прийомна сім'я – це родина, яка на добровільній основі взяла на виховання від 1 до 4 дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування (віком до 18 років). Основною метою утворення такого виду сім'ї є надання дитині необхідних умов зростання в повноцінному родинному середовищі [81].

Дитячий будинок сімейного типу – це родина, яка бере на виховання 5-10 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (віком до 18 років) [29].

Патронаж – це різновид соціальної послуги – тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини у сім'ї, яка погодилась взяти її на час усунення біологічними батьками складних сімейних обставин. Держава надає кошти патронатним сім'ям на утримання дитини та окремо заробітну плату, адже останні здійснюють догляд, виховання та сприяють реабілітації дитини час її перебування в їх родині [100].

Відповідно до офіційних даних, станом на 01.10.2020 за рік в нашій державі було усиновлено 694 дитини, з яких 558 – усиновлено громадянами України, а 136 – іноземцями [98]. Ще 17000 дітей перебувають на обліку щодо усиновлення. Дитячих будинків сімейного типу налічується 1180 (у них виховується 8777 дітей) [15] та 3200 прийомних сімей (у яких проживає 13943 дітей) [102].

Також наразі, за даними Міністерства соціальної політики, в державі функціонує 121 сім'я патронатних вихователів, у яких протягом 2020 року отримали послугу патронату 510 дітей.

Найбільша ж кількість дітей виховується в родинях опікунів та піклувальників. Саме ця форма є однією із пріоритетних відповідно до змісту державної політики щодо дотримання найкращих інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Щодо державних форм виховання, ними є інтернатні заклади, до складу яких входять дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати усіх типів і форм власності для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У «Положенні про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» [87] інтернатні установи визначаються як навчально-виховні заклади, які забезпечують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (від 3-х до 18 років) належними умовами проживання, виховання, здобуття освіти, професійної орієнтації та всебічного розвитку. На сьогодні в Україні таких установ налічується 718 [19], зокрема, лише в Сумській області їх функціонує 16 [71].

Важливим компонентом успішного становлення дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування у майбутньому є її соціалізація у суспільство. З метою поліпшення цього процесу у дітей, які перебувають в закладах інтернатного типу, в Україні розбудовується нова форма їх підтримки – наставництво. Наставництво можна витлумачити як надання індивідуальних консультацій з усього кола питань, які хвилюють вихованців інтернатного

закладу, особою-наставником, на добровільній основі, а також підтримку у підготовці їх до самостійного життя.

Основними завданнями наставництва є:

- 1) виокремлення здібностей дитини та сприяння у професійній орієнтації;
- 2) більш системне ознайомлення дитини з її правами та обов'язками;
- 3) допомога дитині в адаптації до умов відкритого соціуму після її виходу з інтернатного закладу, а саме: формування усталених навичок з побутових питань, особистої гігієни, розпорядження власними коштами та майном, отримання медичних, соціальних, освітніх та інших послуг;
- 4) формування основоположних принципів щодо подолання складних життєвих обставин;
- 5) створення ситуацій успіху та вибору для дитини з метою сприяння її становленню як успішної та відповідальної людини;
- 6) залучення до здорового способу життя [28].

Отже, підводячи підсумок контентному аналізу поняття «соціальне сирітство», визначаємо його як негативне соціальне явище, що позбавляє дитину можливості виховуватись у власній сім'ї, одного боку, а також стимулює розвиток альтернативних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а отже – створює передумови до вдосконалення державної політики з питань захисту цієї категорії дітей та створення механізмів попередження «виходу» дитини з біологічної родини.

Також, з метою дослідження змісту ключових понять нашої магістерської роботи у повному обсязі, звернемося до питання суб'єктів і об'єктів профілактики соціального сирітства.

Суб'єктами профілактики є спеціалізовані та неспеціалізовані установи. До перших належать державні органи та установи й громадські організації, діяльність яких безпосередньо спрямована на утворення та реалізацію запобіжних заходів соціального сирітства: служби у справах дітей; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; органи освіти та охорони здоров'я.

До неспеціалізованих відносять навчальні заклади; заклади позашкільної освіти; спортивні секції та клуби за інтересами [91].

Логічно, що провідним суб'єктом профілактики соціального сирітства у соціальній державі є власне сама держава. Вона використовує державну сімейну політику як отужний інструмент соціального впливу.

Об'єктами профілактики соціального сирітства є: сім'ї з дітьми; сім'ї, які опинились в складних життєвих обставинах; матері, що планують відмовитися від новонародженої дитини; бездоглядні діти та їх батьки [91].

1. 3. Характеристика нормативно-правової бази з питань сирітства в Україні

Уважаємо першочерговим завданням на початку підрозділу визначити зміст державної сімейної політики відповідно до чинного законодавства України. Отже, у широкому розумінні її змісту, державна сімейна політика – це система заходів, які здійснюються уповноваженими на те органами і спрямовані на сприяння життєдіяльності сім'ї та її стабільному розвитку [48, с.215].

Законодавча база України, дотична до проблематики соціального сирітства, включає в себе провідні напрями діяльності державної політики щодо попередження та подолання цього явища, спрямована на захист прав дітей а також попередження безпритульності та бездоглядності і відображена у відповідних нормативно-правових актах, що згруповані відповідно до своїх характеристик:

1. Конституція України, Сімейний кодекс України, ЗУ «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей», Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», Постанова ВРУ «Про стан соціального

захисту дітей та невідкладні заходи, спрямовані на захист прав дитини в Україні».

2. ЗУ «Про соціальні послуги», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», Постанови КМУ «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги», «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах».

3. ЗУ «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Постанови КМУ «Питання діяльності органів опіки і піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей», «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю», «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу», «Деякі питання здійснення патронату над дитиною», «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»; Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України «Про затвердження Правил опіки та піклування».

4. Постанови КМУ «Про Типове положення про притулок для дітей», «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей», «Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про затвердження Типового положення про соціальний центр матері та дитини», «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної допомоги» тощо.

Перша група законодавчих документів покликана забезпечити захист прав дітей, що детермінується низкою державних установ: Міністерством

соціальної політики України, Міністерством освіти та науки України, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством оборони України, Національною поліцією України, Міністерством Юстиції України та органами місцевої влади.

Друга група нормативно-правових джерел унормовує надання соціальної підтримки та соціального забезпечення дітям-сиротам, дітям-позбавлених батьківського піклування, сім'ям з дітьми, які перебувають у СЖО, дітям з особливими потребами, малозабезпеченим сім'ям тощо.

Третя група безпосередньо стосується питань механізмів реалізації влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та їх соціальний супровід. Зокрема, саме цими нормативними актами регламентується діяльність державної установи – Соціальної служби у справах сім'ї, дітей та молоді а також функціонування основних форм виховання – ДБСТ, прийомної сім'ї, патронатної родини, інститутів усиновлення, опіку, піклування, патронату, наставництва.

Четверта група об'єднує у собі постанови, які регулюють діяльність закладів соціального захисту населення. Тих установ, у діяльності яких закладено високий потенціал щодо профілактики соціального сирітства, а саме: зменшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування; попередження поширення антисоціальних явищ у родині (зокрема, домашнього насильства); підтримка (у тому разі фінансова) та консультування вразливих верств населення.

Провідні завдання державної сімейної політики щодо попередження та подолання феномену соціального сирітства виокремлено в Указі Президента України «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства до 2020 року» [91], яка, насамперед, спрямована на планування та провадження державою надання родинам цілого комплексу послуг: не лише матеріальної підтримки, як зазвичай, а також психологічної, педагогічної, юридичної, медичної та інших видів нематеріальної допомоги. Зокрема, основними напрямками здійснення таких запобіжних заходів є:

- 1) надання сім'ям з дітьми послуг соціального характеру, що спрямовані на підтримку виховної функції родини;
- 2) розробка порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з дітьми, молоддю, родинами у процесі виявлення дітей, позбавлених батьківського піклування, створення програми соціального супроводу цих дітей та їх сімей;
- 3) залучення громадських об'єднань (благодійних, громадських організацій та ін.) до надання соціальних послуг дітям та сім'ям з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах;
- 4) упровадження нових ефективних форм роботи з дітьми, які перебувають в дитячих будинках сімейного типу, у прийомних сім'ях, під опікою та піклуванням;
- 5) формування толерантного ставлення суспільства до соціальних сиріт та запобігання дискримінації таких дітей;
- 6) створення нових технологій, спрямованих на раннє виявлення сімей з дітьми, які перебувають в складних життєвих обставинах;
- 7) запровадження соціальних послуг для дітей з підготовки їх до повернення в біологічну родину після тривалого перебування в інтернатному закладі;
- 8) розробка та реалізація стандартів соціального супроводу сімей, у яких виховуються усиновлені, прийомні діти, діти-вихованці та діти, які перебувають під опікою.

Варто звернути увагу на ще один документ, який є найактуальнішим на сьогоднішній день – «Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки» [68], у якому визначено основні принципи, здійснено аналіз досвіду вітчизняного та зарубіжного інституційного догляду та виховання дітей; визначено мету, основні цілі та відповідні завдання здійснення реформування, а також розроблено етапи реалізації.

Ця стратегія спрямована на поступове зменшення кількості власне інтернатних закладів у державі та розвиток альтернативних сімейних форм виховання, а також на розробку нових ініціатив щодо підтримки сімей з дітьми.

Реалізація першого етапу (2017-2018 рр.) показала, що за досить короткий термін можливо здійснити реорганізацію застарілої системи виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування і цим самим створити більш сучасний підхід до виховання цієї категорії дітей [77].

З метою з'ясування динаміки чисельності в Україні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування загалом у період з 1991-2019 роки та у період реформи ДІ (2017 – 2019 рр.) нами було проаналізовано відповідні статистичні дані у:

1) низці цільових Державних доповідей про становище дітей в Україні (1997 р., 1998 р., 2002р., 2006 р., 2007 р., 2010 р., 2011 р., 2013 р. – загального спрямування; 1999 р. – «Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування»; 2000 р. – «Праця дітей»; 2001 р. – «Захист і забезпечення дотримання житлових та майнових прав дітей»; 2003 р. – «Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей»; 2004 р. – «Стан та соціальний захист сільських дітей»; 2005 р. – «Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: досвід реформування»; 2008 р. – «Реалізація права дитини на виховання в сім'ї»; 2009 р. – «Забезпечення рівних можливостей та прав дітей в умовах зростання ризиків бідності населення», 2009-2016 рр. – Державна доповідь «Про становище дітей в Україні «Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи»);

2) тематичних статистичних джерелах (Статистичні збірники «Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства» 2009-2016 рр.);

3) публічних заявах державних чиновників (зокрема, інтерв'ю Ю. Павленка як міністра у справах сім'ї, молоді та спорту).

У Додатку А подаємо приклад сторінки одного зі статистичних джерел, використаних нами у дослідженні.

Опрацювавши віднайдені дані та систематизувавши їх, ми здійснили аналіз кількісних змін серед чисельності:

- дитячого населення в Україні у цілому,
- дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (загалом),
- дітей-сиріт (біологічних сиріт),
- дітей, позбавлених батьківського піклування (соціальних сиріт).

Подаємо згруповані дані у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Порівняння кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування із загальною кількістю дитячого населення в Україні (1991-2019 рр.)

Рік	Кількість дітей в Україні (тис. осіб)	Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні (тис. осіб, %)	Кількість дітей-сиріт в Україні (тис. осіб, %)	Кількість дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні (тис. осіб, %)
1991	13 148,4			
1992	13 101,0			
1993	12 937,1			
1994	12 668,1			
1995	12 416,7			
1996	12 124,4			
1997	11 823,0			
1998	11 469,7			
1999	11 116,0			
2000	10 740,7			
2001	10 307,0			
2002	9 878,6			
2003	9 503,3	96,112 (1,01%)		
2004	9 129,2	97,590 (1,07%)		
2005	8 802,0	97,829 (1,11%)		
2006	8 536,1	102,912 (1,21%)		
2007	8 325,7	102,924 (1,24%)		
2008	8 186,3	103,542 (1,26%)		
2009	8 081,1	100,787 (1,25%)		

Продовження таблиці 1.1

2010	8 003,3	98,119 (1,23%)		
2011	7971,6	95,956 (1,2%)		
2012	7 990,4	92,865 (1,16%)		
2013	8 009,9	90,772 (1,13%)		
2014	7 614,7	83,716 (1,1%)	23, 218 (27%)	60, 498 (73%)
2015	7 614,0	73,182 (0,96%)	21, 031 (28%)	52, 151 (72%)
2016	7 615,6	71,178 (0,93%)	21, 346 (29%)	49, 832 (71%)
2017	7 609,3	70,240 (0,92%)	21, 319 (30%)	49, 915 (70%)
2018	7 579,7	71,566 (0,94%)	21, 587 (30%)	49, 979 (70%)
2019	7 533, 9	68,877 (0,91%)		

Аналіз вищезазначених даних (див. табл. 1.1) дає підстави сформулювати певні висновки:

- 1) загальна кількість дітей в Україні зменшилась:
 - з 1991 року по 2018-й рік на 5333,4 тис. осіб (42,35 %);
 - з 2003 по 2018 рік на 1923,6 тис. осіб, (20,24%);
 - з 2014 по 2018 рік на 35 (0,46%);
- 2) загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування зменшилася:
 - за період з 2003 по 2018 рік на 24,546 тис. осіб (25,5%);
 - за період 2014-2018 рр. на 12,15 тис. осіб (14,51%) ;
- 3) динаміка чисельності дітей-сиріт за період з 2014 по 2018 роки свідчить про зниження їх кількості на 1,631 тис. осіб (7,02%);
- 4) зміни у чисельності дітей, позбавлених батьківського піклування за період з 2014 по 2018 роки теж свідчать про начебто позитивні зрушення: на 10,519 тис. осіб (17,4%).

З метою унаочнення опрацьованих нами числових даних, представимо їх у вигляді діаграм (Див. рис. 1.1 та 1.2).

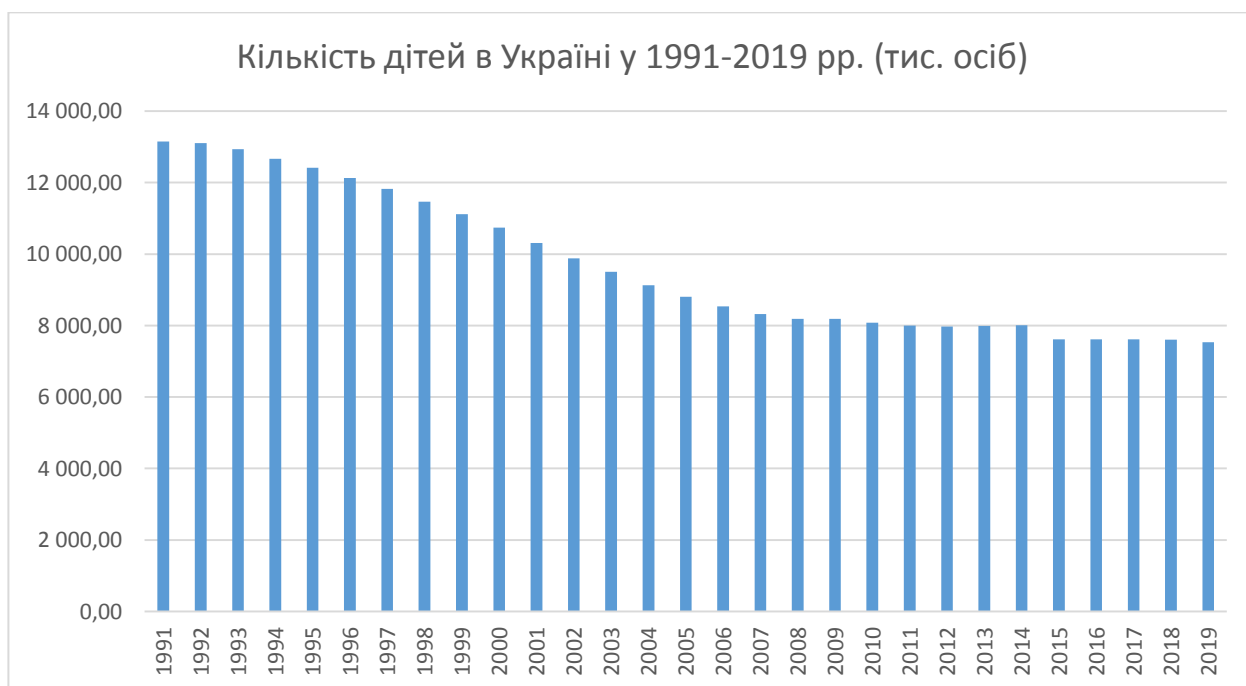

Рисунок 1.1. Порівняння кількості дітей сиріт в Україні у 1991-2019 рр.

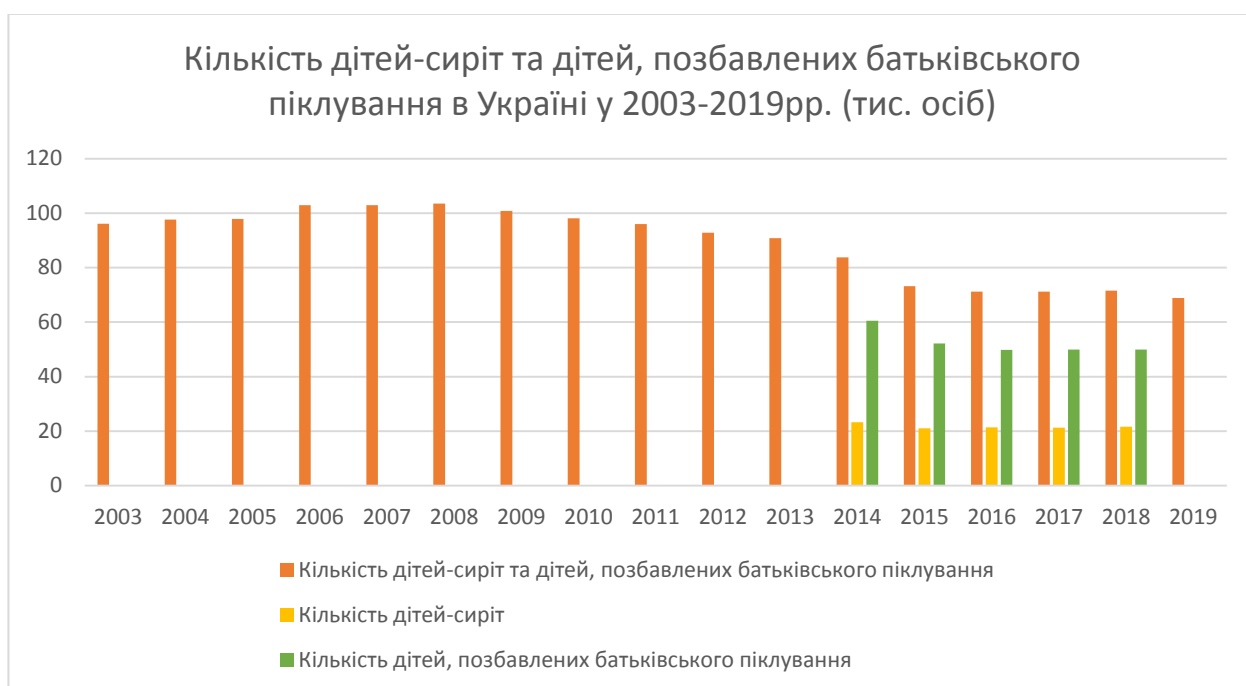

Рисунок 1.2. Порівняння кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні у 2003-2019 рр.

Проте, якщо аналізувати статистичні дані не безвідносно, а у взаємних пропорційних відношеннях, можна отримати дещо інші результати.

Зокрема, частка дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від загальної кількості дітей є такою: 1995 р. – 0,4%; 2000 р. – 0,56%; 2005 р. – 1,1% [22, с.8]; станом на 01.01.2010 р. – 1,25% [23, с.17].

Продовжимо підрахунки частки дітей-соціальних сиріт у загальній кількості дитячого населення України: 2014 р. (0,79%), 2015 р. (0,68%), 2016 р. (0,65%), 2017 р. (0,66%), 2018 р. (0,66%).

Наведений нами аналіз свідчить про гальмування (з 2014 року) та зупинення (з 2017 року) темпів зниження питомої ваги соціальних сиріт серед дитячого населення в Україні та обумовлює аналіз форм піклування у сучасній системі соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: сімейної та державної.

У 2019 році було затверджено проект «Положення про центр медичної реабілітації та паліативної допомоги дітям» [89], згідно з яким з у 2020 році призупиняється приймання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до дитячих будинків сімейного типу і до 2023 року мають бути створені всі умови для повноцінного проживання дітей зі своїми рідними батьками, будинки дитини переформовані у центри реабілітації та надання паліативної допомоги родин.

Структурними підрозділами такого центру має бути приймально-діагностичне відділення, відділення медичної реабілітації та відділення паліативної допомоги [65]. У кожному відділенні має працювати спеціально створена мультидисциплінарна команда, яка, координуючи свої зусилля, охопить усі найважливіші аспекти для належного перебування дитини в центрі.

Проте, попри досить ефективну політику держави щодо створення та реалізації стратегій запобігання збільшення кількості біологічних та соціальних сиріт, існують і певні гальмуючі фактори. Дуже вагомий негативний вплив вчинила воєнна ситуація на Сході України (з 2014 року), що спричинила різке збільшення кількості неповних сімей, та як наслідок – дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей вулиці. Так, до 2014 року в державі існувала тенденція до збільшення кількості дітей-сиріт та дітей,

позбавлених батьківського піклування за рік до 8 тисяч осіб, а в 2015 році це число виросло до 10 тисяч і, навіть, у наступному році ситуація не змінилась [14]. Саме тому держава визначила наступні завдання щодо підтримки сімей з дітьми та дітей-переселенців з окупованих територій на Сході України:

- надання державної соціальної допомоги за місцем фактичного проживання дітей або первинне її призначення;
- виплата одноразової допомоги при народженні або усиновленні дитини, самотнім матерям, опікунам та піклувальникам, дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства, а також малозабезпеченим сім'ям;
- тимчасова допомога на дитину, у випадку, якщо один з батьків не виконує обов'язків щодо сплати аліментів;
- надання юридичної, психологічної та соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, а також опікунам, піклувальникам, прийомним батькам та батькам-вихователям; супровід сімей переселенців з дітьми, які потребують допомоги [11].

На сьогоднішній день з'явилася ще одна проблема, яка викликала необхідність у посиленні захисту дітей у контексті проблеми профілактики соціального сирітства. Це – розвиток пандемії, спричиненої хворобою коронавірусом SARS-CoV-2. Відповідно, Кабінетом Міністрів України було затверджено постанову «Деякі питання захисту дітей в умовах боротьби з наслідками гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [27] та «Порядок зарахування дітей на цілодобове перебування до закладів незалежно від типу, форми власності та підпорядкування» [27]. Ця постанова у контексті здійснення профілактики соціального сирітства, насамперед, покликана сприяти активному поширенню комплексу соціальних послуг сім'ям з дітьми та надання їм різних видів соціальної допомоги та забезпеченню дітей, які перебувають в інтернатних закладах, необхідними умовами навчання. Проте, на практиці вона лише зняла

уведені раніше обмеження щодо перебування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в інтернатних закладах.

Отже, попри генеральне спрямування державної політики в Україні на профілактику соціального сирітства та розбудову для цього комплексу нормативно-правових документів, сучасні соціальні виклики гальмують її реалізацію. Означене потребує переосмислення запланованих підходів до вирішення цієї проблеми, вивчення та екстраполяції відповідного закордонного досвіду з акцентом на підвищення рівня активності об'єднаних територіальних громад як нових суб'єктів соціальної роботи в Україні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

1) Соціальне сирітство це негативне соціальне явище, яке позбавляє дитину можливості виховуватись у власній сім'ї, унаслідок відсторонення батьків від виконання своїх батьківських обов'язків в силу низки причин: антисоціальний спосіб життя, жорстоке поводження з дитиною, матеріальні складнощі, порушення фізичного або психічного здоров'я та сприяє розвитку таких альтернативних форм виховання, як дитячі будинки, дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, патронаж та наставництво.

2) Профілактика соціального сирітства охоплює усі сфери життя суспільства і розподіляється на три види: первинна, вторинна та третинна. Кожному з видів притаманна своя специфіка реалізації. У підготовці до роботи з соціальними сиротами вона спрямована на визначення двох основних аспектів: своєчасне виявлення сімей групи ризику, а саме багатодітних, неповних, малозабезпечених, родин, які мають дітей з порушеннями фізичного чи психічного розвитку та налагодження взаємодії органів опіки і піклування із дошкільними освітніми, загальноосвітніми, позашкільними закладами, притулками, закладами охорони здоров'я, департаментами освіти а також соціального захисту населення, громадськими благодійними організаціями тощо.

3) Законодавча база з питань соціального сирітства розділяється на чотири основні групи: 1) захист прав дітей; 2) соціальна підтримка та соціальне забезпечення сімей з дітьми; 3) улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування; 4) діяльність закладів соціального захисту населення. Державна сімейної політика України щодо профілактики соціального сирітства на сьогодні координує свою діяльність за допомогою двох сучасних документів: «Національна стратегія профілактики соціального сирітства до 2020 року» та «Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки» та потребує зміщення акцентів із вторинного виду профілактики (вирішення питання забезпечення сфери

родинного виховання для дітей, позбавлених батьківського піклування) на первинний (створення в об'єднаних територіальних громадах умов усебічної підтримки функціонування сім'ї; раннє виявлення сімей, які потребують професійного втручання). Таким чином, провідною концептуальною засадою вдосконалення державної політики щодо профілактики соціального сирітства має стати дотримання принципу розгляду потреб дитини у контексті тези її оптимальної соціалізації в біологічній родині. Водночас, попри рух до вдосконалення систему профілактики соціального сирітства в Україні це не дає очікуваних результатів у зміні питомої ваги цієї категорії дітей серед усього дитячого населення країни.

РОЗДІЛ II АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

2. 1. Зарубіжний досвід створення програм для уникнення збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування.

Одним із центральних завдань будь-якого сучасного суспільства і держави є реалізація права дитини на виховання в повноцінній сім'ї. Це право зафіксовано як в міжнародних, так і в державних законодавчих актах відповідних країн.

Майже кожна країна, ураховуючи сучасні виклики проблеми з подолання соціального сирітства, намагається реалізувати інноваційні перспективи розвитку системи влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та екстраполювати вже існуючий досвід до своїх реалій.

Протягом останніх 20 років у світі можна спостерігати тенденцію щодо розвитку альтернативних форм виховання, яка спричинена цілеспрямованими спробами інтенсифікації підтримки дітей в сімейному середовищі проживання. Тобто відбувається поступова відмова від застарілої системи соціального захисту бездоглядних дітей в дитячих будинках, так звана деінституалізація, що спрямована на реорганізацію системи догляду: визначення пріоритетом сімейне виховання та шкода дитячих будинків та інтернатів [18].

Маючи на меті припинення інституціалізації дітей, у 2005 році одна з найпопулярніших сучасних британських письменниць Джоан Роулінг, спільно з відомою правозахисницею Еммою Ніколсон, створили міжнародну неурядову організацію Children's High Level Group, яку у 2010 році було перейменовано в Lumos (Світло) [129]. Саме ця організація першою світі маніфестувала мету своєї діяльності як знищення інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у всьому світі та забезпечення їх родинними формами виховання, або ж створення спеціалізованих центрів, у яких фахівці зможуть задовольняти актуальні потреби дітей та забезпечувати розвиток їх потенціалу.

Як зазначає сама Дж. Роулінг, цей проект має повністю реалізуватись до 2050 року [129].

У процесі деінституалізації (ДІ) державні установи інтернатного типу утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у всьому світі зазнають відповідної трансформації, що проявляється у значному зменшенні кількості власне таких закладів та кількості вихованців у цих закладах.

Зокрема, такі держави, як Австрія та Швейцарія, перепрофілювали інтернатні заклади на спеціалізовані установи для дітей, які мають психологічні чи фізичні порушення. Після реорганізації вони функціонують як лікувальні центри з цілодобовим перебуванням дітей та кризові дитячі психіатричні центри [30, с.56].

У США та Великобританії на сьогодні вже не існує дитячих будинків та шкіл-інтернатів. Натомість традиційних інтернатних закладів наразі функціонують заклади типу «групових будинків», у яких перебувають діти, які зазнали психологічного насильства та потребують тимчасового відокремлення від родини [119, с.16].

Швейцарська система соціального захисту бездоглядних дітей однією з перших почала рух щодо деінституалізації процесу виховання соціальних сиріт і пройшла цей шлях у два етапи:

- перший (40-80-ті роки ХХ ст.) – закриття інтернатних закладів;
- другий (90-ті роки – наш час) – уведення родини в систему догляду за дітьми-сиротами [53, С.176].

Ідеологічним центром розробки сучасної системи соціального захисту та піклування про дітей в скандинавських країнах є громадський фонд «БарнбюнСко», який очолив проведення роботи щодо закриття дитячих будинків у Стокгольмі та країні. Основною метою нової стратегії визначається необхідність поставити в центр уваги дитину та її родину а також одночасно протистояти процесам, які спричиняють виключення сім'ї з суспільства, а дитини – з родини [53, с.178].

У Польщі, у процесі реалізації ДІ, було створено нову модель установ для влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Така модель складається з мережі дитячих будинків, що розраховані лише на 12-14 дітей, з якими працюють 5 вихователів. Перебування відповідної категорії дітей у цих будинках передбачено на той проміжок часу, поки проводиться робота з їх біологічними батьками щодо безпечного повернення дитини в родину або поки добирається прийомна родина чи родина опікунів [7, с.62].

На нашу думку, на сучасному етапі соціальної роботи з дітьми німецька система є однією із найпотужніших, адже у своїй практичній діяльності, вона визначає пріоритетною таку форму влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, як усиновлення. Усі ж інші форми визначаються як проміжні – тимчасові структури утримання дітей. У контексті усвідомлення громадою необхідності де інституалізації, ефективним механізмом убачається механізм фінансування інтернатних закладів з бюджету територіальних громад (з допомогою ресурсів громадських організацій). Структура таких інтернатів забезпечує перебування дітей у групах до 15 осіб, на кожному з яких надається 4 вихователі та 1 соціальний працівник. Вихованці цих інтернатів отримують освіту у поблизу розташованих загальноосвітніх навчальних закладах, що також сприяє запобіганню процесу сегрегації від соціуму [7, с.127].

Наразі у західних європейських країнах поширення набули такі види опікуництва та передачі дитини в родину на виховання:

- «mainstay» – догляд за дітьми від 11 до 17 років, який здійснюється протягом декількох місяців, поки не нормалізуються обставини та умови життя в її біологічній сім'ї». За умови вирішення труднощів, дитина повертається з «mainstay» до родини, якщо ж це не вдалося – оформлюється «fostering»;
- «forstoring» – перебування тини в «чужій» родині до її повноліття або протягом тривалого часу в нормальних умовах при збереженні контактів з біологічною родиною [50, с.316-317].

За визнанням дослідників практики сучасної соціальної роботи (С. Кубіцький, В. Поліщук, О. Семеренська та ін.), найбільш ефективну практику фостерного виховання наразі реалізують дві держави – Великобританія та США. Цей процес відбувається шляхом впровадження двох форм: державної фостерної опіки та приватної.

Перша форма передбачає організацію опіки місцевими органами влади, а друга – угоду між батьками та фостерними вихователями без втручання державних органів.

У Великобританії було розроблено «Національні стандарти фостерного виховання у Великобританії», у яких визначена процедура фостерного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У свою чергу, у США фостерна форма виховання регламентується лише як підготовчий етап до усиновлення і рекомендований період перебування дитини у такій родині максимум два роки [51, с.107].

Перевагами запровадження практики фостерного виховання у соціальну роботу є:

- 1) збільшення кількості дітей, які залишають інтернатну установу та переходять до сімейних форм виховання;
- 2) професійна підготовка осіб, які виявили бажання створити прийомну родину або ж стати усиновителями;
- 3) гарантований державою супровід родини, шляхом розробки відповідного цільового комплексу програм;
- 4) збільшення кількості суб'єктів, які хочуть виховувати дитину та надання їм відповідних прав;
- 5) можливість повернення дитини до своєї біологічної родини після покращення умов життя останньої [109, с.80].

Загальновідомим фактом є те, що досвід зарубіжних країн в системі уникнення збільшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування тісно пов'язаний з такими проблемами, як: торгівля дітьми; поширення ВІЛ/СНІДу, алкоголізму, наркоманії, токсикоманії; залучення дітей

до кримінальних структур; експлуатація, жорстоке ставлення та насильство щодо дітей; залучення дітей до дитячої проституції тощо.

Відповідно, одним із напрямів проведення профілактичної роботи з питань дитячої безпритульності, який розповсюджений у європейських країнах є створення спеціалізованих реабілітаційних установ для дітей, які опинилися у кризовій ситуації. Ці установи працюють на стаціонарній основі і виконують функції реабілітаційних центрів, що функціонують за принципом хостела і розраховані на 8-10 дітей [50, с.318-319].

Важливе значення в системі профілактичної роботи соціальних служб США, Німеччини, Франції, Італії відіграє тісний взаємозв'язок зі школою, основним завданням якого є моніторинг відсутності дітей на заняттях та встановлення відповідних причин.

У США система служб захисту дітей спрямовує свою діяльність, опираючись на чотири основних аспекти:

- своєчасні повідомлення (повинні бути відправлені протягом 24 годин до соціальної служби або в поліцію, і зробити це може будь яка людина),
- невідкладні розслідування (отримавши повідомлення фахівці із соціальної роботи протягом 48 годин повинні вступити в контакт з сім'єю та провести ретельне розслідування),
- відповідне втручання (включає відповідну до потреб родини підтримку чи послугу),
- результат завершення справи (протягом 3-12 місяців з моменту отримання повідомлення, в окремих випадках може тривати і довше) [53, с.47].

Досить широкий досвід з реалізації профілактичної роботи щодо злочинності дітей, як фактора соціального сирітства, накопичено у США: цей напрямок чітко регламентується державою та реалізується на основі спеціально розроблених програм. У рамках реалізації таких програм створені спеціальні виправні установи, перебуваючи в яких дитина-правопорушник забезпечується житлом, харчуванням і при цьому не ізолюється від родини, а навпаки – до проведення корекційної виховної роботи залучаються батьки [53, с.315].

Основним завданням таких програм з профілактики кримінальних діянь є виведення дитини за межі системи правосуддя та перенаправлення її до установ, які не пов'язані із правосуддям.

Також у контексті питання профілактики дитячої злочинності плідним є досвід превентивних заходів в Італії. Тут була сформована спеціальна модель ювенальної юстиції: уся робота з дітьми-правопорушниками проводиться у співпраці судових, соціальних служб а також громадських організацій. Варто зазначити, що покарання у вигляді позбавлення волі дуже рідко застосовуються до неповнолітніх дітей [52, с.126].

Як ми уже зазначали, проблема соціальної профілактики алкогольної і наркотичної залежності є дотичною до профілактики соціального сирітства. Якщо проблема залежності стосується особи дитини, то основним завданням у вирішенні цієї проблеми є підтримка дитини та забезпечення її необхідними умовами задля подолання сформованої залежності.

У цілому ж, проблема соціальної роботи щодо профілактики алко- і наркозалежності є комплексною. Так, ВООЗ виділяє низку проблем, що пов'язані із вживанням алкоголю і наркотиків:

- проблеми осіб, які мають алкогольну та наркотичну залежність;
- проблеми сім'ї (сім'ї, у якій діти-алкоголіки (наркомани); сім'ї, у якій батьки-алкоголіки (наркомани);
- проблеми суспільства [13].

У західноєвропейських країнах популярними є дві профілактичні програми: «Анонімні алкоголіки» та «Анонімні наркомани». Вони створені для подолання таких залежностей, як алкоголізм та наркоманія. Процес безкоштовного лікування супроводжується такими етапами: безпосереднє лікування, реабілітація, самореалізація, тверезість [53, с.167].

Регулюванням діяльності щодо профілактики вищезазначеного напрямку у Швеції займається Центральна рада з антиалкогольної та антинаркотичної освіти.

Також досить цікавим є досвід Фінляндії, яка створила проект під назвою «Крихке дитинство», у ході якого проводяться тренінги, організовується лікування та здійснюється низка досліджень проблем у родинах людей з наркотичною чи алкогольною залежністю [83, с.45-48].

Ще одним аспектом у здійсненні профілактики соціального сирітства є соціальна робота з дітьми з обмеженими фізичними можливостями / дітьми з інвалідністю. За останні 30 років було згенеровано багато підходів до вирішення проблем цієї категорії дітей, кожен з яких представлений в численних документах ООН, деклараціях, різноманітних програмах.

Визначальними ресурсами, для досягнення ефективного результату у цьому напрямі, є спрямовування зусиль на те, щоб дитина з обмеженими фізичними можливостями самостійно / або з допомогою змогла навчатися, працювати, спілкуватися, розвиватися без відриву від біологічної сім'ї [62, с.25].

У багатьох країнах наразі це завдання покладають на спеціальні школи або ж спеціально створені класи у звичайних школах (система інклюзивної освіти). Першою країною, яка започаткувала навчання усіх дітей у формі інклюзивної освіти є Німеччина. Починаючи з 2005 року інклюзія у цій країні потужно набирає обертів: якщо у 2009 році звичайні школи відвідувало лише 18,4% дітей з особливими потребами, то у 2017 році – уже 31,4% [44].

На жаль, попри те, що діти з інвалідністю спроможні навчатися за звичайною програмою поруч з іншими дітьми, таке навчання не завжди є можливим для реалізації. Причиною цього є неготовність суспільства до відповідних змін: більшість людей вважає, що здорові діти, навчаючись в інклюзивних школах, отримують менше знань, аніж їхні однолітки у звичайних школах; ще одним суттєвим гальмуючим фактором виступає нестача професійно-викладацького складу в системі корекційної освіти та відсутність готовності вчителів до роботи з «особливою» дитиною. Також доречно зазначити, що фінансові обмеження суттєво перешкоджають розвитку інклюзії в країнах з невисоким соціально-економічним розвитком. До того ж окремим

стримуючим фактором є недостатня психологічна готовність певної частини дітей навчатися в умовах інклюзії.

Таким чином, реалізація політики з питань профілактики соціального сирітства спрямована, насамперед, на надання своєчасної допомоги тим дітям, які ще перебувають у своїй біологічній родині але уже потребують підтримки та допомоги у своїй соціалізації та розвитку через складні життєві обставини, що заважають повноцінно функціонувати та загрожують порушеннями процесі соціалізації аж до явищ десоціалізації й деградації.

У зарубіжних країнах пріоритетними напрямками у розробці та реалізації програм, спрямованих на уникнення поширення такого деструктивного у контексті перспектив соціального розвитку явища, як соціальне сирітство є:

- своєчасна і комплексна соціальна допомога сім'ям з дітьми;
- діяльність соціальних служб з питань соціального захисту населення на основі їх активної співпраці з організаціями громадського сектору; деінституалізація;
- спеціальні заходи щодо соціальної адаптації дітей з функціональними обмеженнями;
- комплексна робота щодо запобігання дитячій злочинності, алкогольній і наркотичній залежностям.

Ефективність пріоритетів державної сімейної політики щодо соціального захисту посиротілих дітей демонструється статистичними даними: в Англії інституційна форма опіки у 2005 році становила 11 %, Шотландії та Північній Ірландії – 13 %, Уельсі – 6 %. А в Україні для порівняння у 2005 році зазначений показник становив 32 % від загальної кількості сиріт [7].

Схарактеризовані причинно-наслідкові зв'язки між зміною у зарубіжних країнах концепції державної політики щодо організації профілактики соціального сирітства і догляду за соціальними сиротами та її позитивним впливом на процес запобігання соціальному сирітству зумовлюють необхідність урахування такого досвіду при формуванні вітчизняної системи

профілактики соціального сирітства з урахуванням внутрішньодержавних особливостей ситуації соціально-економічного розвитку.

2. 2. Зміст універсальної моделі профілактики соціального сирітства в Україні

Як проаналізовано нами у підрозділах 1.1. та 1.3. нашого магістерського дослідження, однією зі стрижневих соціальних проблем соціалізації дитячого населення в Україні є загрозна тенденція усталеного явища соціального сирітства, для подолання якого першочерговим завданням, у кожному конкретному випадку, є створення системи відновлення соціальних, міжособистісних, культурних та моральних зв'язків, що були втрачені дитиною унаслідок певних негативних явищ в сімейному середовищі.

Мета профілактики соціального сирітства полягає у:

- формуванні в молодіжному середовищі відповідального ставлення до батьківства;
- ознайомленні перспектив з досвідом подолання СЖО та наданні відповідної допомоги родинам.

У структурі здійснення профілактики соціального сирітства Лопатченко І. М. [57, с.207] визначає механізми, які надають характеристику взаємодії учасників системи профілактики та їх ресурсному забезпеченні (Див. рис. 2.1)

Розробка загальної концепції механізму втілення превентивних заходів в системі соціального сирітства потребує чіткого розуміння форм, параметрів, функцій, як безпосередньо процесу взаємодії, так і самого процесу реалізації. Результатом цього є побудова відповідної стратегії співробітництва усіх структур та напрямів їх роботи.

Спираючись на досвід зарубіжних країн, на сьогодні в Україні відбувається переосмислення системи профілактики соціального сирітства.

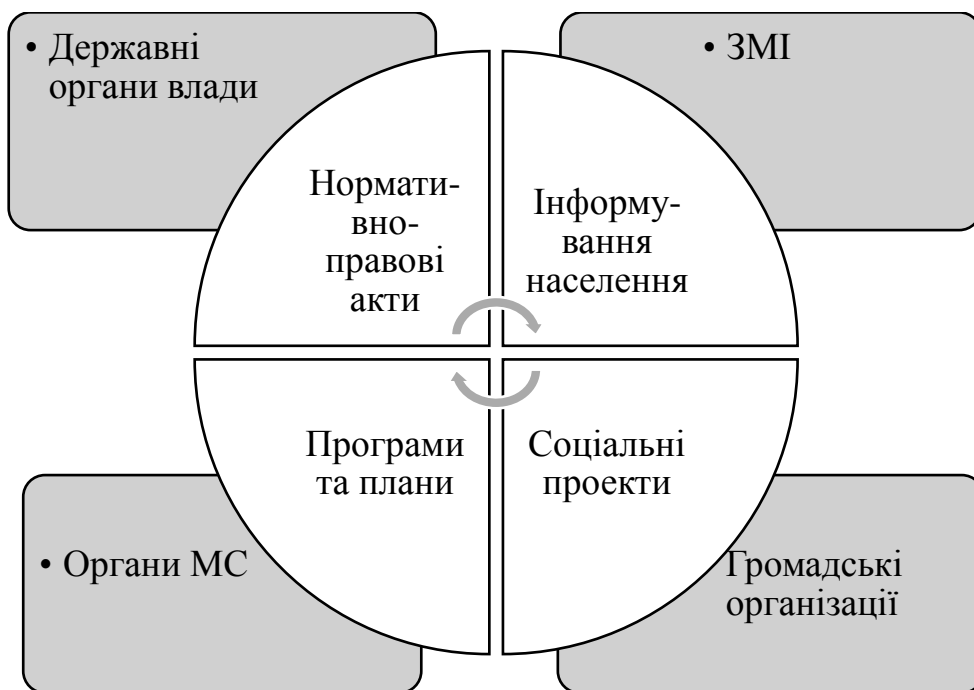

Рисунок 2.1. Механізми здійснення профілактики соціального сирітства

Попри низку дестабілізуючих факторів (загострення соціально-економічної кризи, гібридна війна, карантинні обмеження), що гальмують вдосконалення системи з уникнення та поширення збільшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дослідники визначають [57, с.207] два пріоритетні напрями (Див. рис. 2.2), які, у свою чергу, створюють універсальну модель для профілактики соціального сирітства.

Рисунок 2.2. Пріоритетні напрями профілактики соціального сирітства

Щодо першого напрямку – розвиток сімейних форм виховання – перевага тут повинна надаватися зміцненню статусу родини, як соціально

благополучної, шляхом відродження втрачених духовних, культурних, моральних цінностей, а також родинних традицій.

Лопатченко І. М. [57, с.208] акцентує, що упровадження вищезначеної моделі, за допомогою комплексу відповідних методів, повинне здійснюватись у контексті трьох рівнів втручання: первинного, вторинного та третинного.

Первинний рівень включає реалізацію запобіжних заходів, що спрямована на всіх без виключень дітей та сімей.

Вторинний рівень характеризується розробкою превентивних заходів, спрямованих лише на дітей, які перебувають у групі ризику. Проте дозволимо собі прокоментувати, що неохопленість профілактичною роботою сім'ї на даному рівні є суттєвим фактором ризику «виходу» дитини з родини.

Третинний рівень пов'язаний з проведенням профілактичної роботи з батьками, які позбавлені батьківських прав та спрямований на повернення дітей до біологічної родини.

Сімейні форми виховання, що функціонують наразі в Україні, допомагають зменшити кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які потрапляють до інтернатних закладів. Проте, через соціальну незахищеність населення, негативні економічні прогнози розвитку українського суспільства, брак зусиль щодо популяризації цих форм підтримки дітей, розвиток таких форм виховання постійно перебуває під загрозою. Зокрема, відповідно до офіційних статистичних даних кількість прийомних сімей останніми роками в Україні зменшилась. «Дитячі будинки сімейного типу дуже швидко розвиваються. Якщо взяти і порівняти статистику 2015 року, то їх було приблизно 900. На сьогодні, на 2020 рік - 1180 дитячих будинків сімейного типу. І кількість дітей, які проживають у цих сім'ях, понад 8 тисяч. Якщо говорити про прийомні сім'ї, то їх приблизно 3200 і проживають у них 6 тисяч дітей», – зазначив 02.12.2020 року заступник міністра соціальної політики в Україні Б. Лебедцов [15].

Чисельність кількості прийомних сімей до 2017 року в Україні, переважною мірою, зростала: 2002р. – 45, 2006р. – 744 [1, с.39]; 2005р. – 180,

2009р. – 2931, 2010р. – 3195, 2011р. – 3445, 2012р. – 3856, 2013р. – 4199 [122]; 2014р. – 4123 [85, с.28].

А з моменту провадження Стратегії ДІ, офіційні джерела демонструють негативну тенденцію в Україні:

- станом на кінець 2017 року: 3677 прийомних сімей [42, с.40];
- станом на 31.05.2018 року (оперативні дані): 3 646 прийомних сімей, у яких виховується 6 863 дитини [61];
- станом на 1.12.2020 року – 3200 прийомних сімей [15].

Отже, патронаж, дитячі будинки сімейного типу, усиновлення – на сьогодні набувають популярності в Україні, а прийомні сім'ї, як соціальний інститут, переживають кризу. Це спричинене діяльністю органів державної влади, які аналізуючи закордонний досвід, забезпечують пріоритетне регулювання цих форм виховання на державному рівні, включно із соціальною підтримкою та допомогою.

Уведення у практику соціальної роботи в Україні послуги патронату для родин, які перебувають у складних життєвих обставинах спрямоване на надання біологічній родині усього можливого спектру підтримку: консультацій, підтримки та супроводу, патронату над дитиною, результатом чого є подолання складних життєвих обставин, які власне і перешкоджали нормальному функціонуванню родини та відповідальному ставленню до батьківства. Водночас зазначимо, що фостерне виховання є різноманітним за своїми формами і вітчизняна соціальна робота ще не вичерпала увесь його оптимізаційний потенціал у справі запобігання соціальному сирітству.

Звертаючи увагу на другий напрям моделі профілактики соціального сирітства в Україні – створення центрів соціальної підтримки сімей з дітьми – пріоритетним завданням є підвищення спроможності родини стосовно забезпечення дитини належним доглядом.

Відповідно, Центри з соціальної підтримки сімей з дітьми мають направляти свою діяльність на:

- запобігання виникнення складних життєвих обставин в родинах;

- попередження насильства, жорстокого ставлення до дитини;
- виявлення шкідливих звичок, що призводять до розвитку різних залежностей;
- допомога у виявленні та знищенні причин, що спонукають батьків до ведення асоціального способу життя;
- забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування правом на їх виховання в повноцінному сімейному середовищі, або ж у формах, максимально наближених до сімейних [58, с.66].

Організація роботи таких центрів, з одного боку, створює необхідні умови для переведення дитини до сім'ї з інтернатного закладу, а з іншого – робить усе необхідне для того, щоб дитина залишалась у своїй родині, та не потрапила до інтернатних установ виховання. Саме тому, в діяльності центрів соціальної підтримки сімей з дітьми повинні поєднуватись усі види соціальних послуг, які зараз надають окремі установи, такі як реабілітаційні центри, психологічні служби, Центри матері і дитини та інші.

У результаті виникнення та поширення діяльності Центрів з соціальної підтримки сімей з дітьми, відповідно до Стратегії ДІ, буде призупинена діяльність інтернатних установ як таких, що не сприяють зниженню рівня соціального сирітства, є загрозою виникнення у вихованців різного виду дераивацій та їх успішної соціальної адаптації.

Для провадження більш ефективної діяльності Центрів соціальної підтримки сімей з дітьми, їм необхідно залучати до розробки спільних програм досвідчені вітчизняні професійні громадські організації. Зокрема, Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» у спільній роботі спроможний координувати планування та втілення процесів спрямованих на зменшення насильства в родині; Міжнародна благодійна організація «Партнерство «Кожній дитині» – запобігання потрапляння дітей до інтернатних закладів; Представництво благодійної організації «Надія і житло для дітей» – зменшення кількості дітей вулиці; Представництво міжнародної організації «Право на здоров'я» в Україні – підтримка здорового способу життя сімей та

допомога при лікуванні важких хвороб; Всеукраїнська Громадська Організація «Ліга соціальних працівників України» – залучення дітей до оздоровчої, культурної, творчої діяльності; Міжнародна благодійна організація Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко» – допомога внутрішньо переміщеним особам; Благодійна організація «Благодійний фонд «Зміни одне життя – Україна» – пропаганда усиновлення та сприяння влаштуванню дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування до сімейних форм виховання. Зведені дані про Всеукраїнські організації, діяльність яких дотична до проблеми профілактики соціального сирітства подаємо у Додатку Б.

Отже, на сучасному рівні реформування системи профілактики соціального сирітства розроблена і впроваджується її універсальна модель. Процес її реалізації відбувається у межах програми ДІ. Окреслене зумовлює необхідність спроби аналізу ефективності функціонування схарактеризованої моделі на прикладі пілотного проекту. Цьому завданню буде присвячено наступний підрозділ нашої магістерської роботи.

2. 3. Характеристика пілотного досвіду щодо профілактики соціального сирітства в Україні

У 2017 році в Україні Кабінетом Міністрів України було затверджено розпорядження про «Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки», яка вже була схарактеризована нами у підрозділі 1.3., як пріоритетний напрям діяльності державної сімейної політики щодо профілактики такого явища, як соціальне сирітство. Координатором стратегії визначено Мінсоцполітики, а моніторинг виконання покладено на Уповноваженого Президента України з прав дитини. Ця реформа отримала назву деінституалізації (ДІ) та, за визначенням Мінсоцполітики, України являє собою «повний процес планування реорганізації зі скороченням і / або закриттям закладів інтернатного типу,

створення різноманітних інших послуг догляду за дитиною, які регулюються законом і стандартами, орієнтованими на результат» [18].

Основними принципами ДІ задекларовані наступні положення:

- найкращим середовищем для виховання дитини є родина;
- провідною умовою забезпечення благополуччя дитини є збереження родини;
- кожна дитина повинна бути забезпечена належною увагою, при якій враховуються її думки, потреби та інтереси.

ДІ включає у себе три етапи проведення, які представлено на рис. 2.3. Кожен етап супроводжується затвердженим державою планом заходів з реалізації, де визначено основні заходи, призначено відповідальні органи за їх проведення, строк та індикатор виконання. На сьогоднішній день розроблено вже два плани реалізації стратегії:

1) «План заходів з реалізації I етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» [86];

2) «План заходів з реалізації II етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки» [87].

Підсумовуючи кожен етап, відповідальні органи повинні надати результати проведеної роботи, у яких наведено статистичні дані, охарактеризовано кожен вид роботи та представлено ефективність і перспективи подальшої діяльності.

Рисунок 2.3. Етапи проведення реформи інтернатних закладів для дітей в Україні (Деінституалізація)

Як бачимо, реформа розрахована на 9 років та прогнозує:

- інтенсивний розвиток та доступність послуг на рівні ОТГ для сімей з дітьми, що, у свою чергу, сприятиме поступовому руйнуванню інтернатів;
- створення абсолютно нових послуг в громадах, а також динамічний розвиток уже існуючих;
- перепрофілювання інтернатних закладів у спеціалізовані центри надання послуг дітям, родинам та усім мешканцям громад.

Головним досягненням реалізації ДІ передбачається зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в інтернатах на 90% та поява у громадах якісних послуг щодо підтримки дітей та сімей з дітьми з урахуванням ситуативних та індивідуальних потреб [93].

Першою в Україні щодо впровадження Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки стала Житомирська область. Саме тому, пілотний досвід цього регіону ми визначили як найбільш результативний стосовно завдань аналізу стану профілактики явища соціального сирітства у сучасних реаліях.

Проект розпочав свою діяльність за підтримки Уповноваженого Президента України з прав дитини, міжнародної організації Lumos та

спеціально створеного Національного офісу з ДІ, який підтримується проектом EDGE (The Expert Deployment for Governance and Economic Growth, Canada) [67].

Як зазначав у 2017 році голова Житомирської облдержадміністрації, Ігор Гундич, «Майже 2500 дітей (а це 1,8% від загальної кількості) сьогодні перебувають у 17 інтернатних закладах області. Система інтернатів вже своє віджила, адже не дає дитині необхідного ані виховання, ані навчання. Житомирщина першою в Україні реалізовує пілотний проект з реформування інтернатів на більш сучасні й комфортні форми виховання дітей – за досвідом Великобританії. Очікуємо, що в рамках Національної стратегії і в результаті реалізації проекту вже до 2026 року значно підвищиться відсоток дітей, які виховуватимуться не в інтернатах, а в сім'ях і закладах з умовами, максимально наближеними до сімейних форм виховання» [115].

26 червня 2018 року, спираючись на «План заходів з реалізації I етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» було затверджено «Регіональний план реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Житомирській області на 2018-2026 роки». «Ідея цього плану – не закриття інтернатів, а надання послуг для таких діток на місцях. Максимальний період часу діти мають проводити у сім'ях із батьками», – повідомив заступник голови Житомирської облдержадміністрації Ярослав Лагута [10].

Згідно з цим планом, було визначено надання таких послуг дітям області, як медичний супровід, соціальний захист та послуги для дітей з функціональними обмеженнями.

Медичний супровід реалізувався за допомогою ресурсів Центру матері та дитини, а також катамнестичного відділення й денного стаціонару, де здійснюється догляд за дитиною від 4 місяців до 3 років життя). На базі Будинку дитини заплановано створити чотири Центри раннього втручання, в яких буде працювати мобільна група кваліфікованих спеціалістів, що надаватимуть допомогу дітям безпосередньо на місцях Соціальні послуги передбачають:

усиновлення, опіку та піклування, прийомну сім'ю, ДБСТ, патронаж, а також допомогу у соціальній адаптації випускникам інтернатів [10].

Послуги для дітей з функціональними обмеженнями передбачають, насамперед, реалізацію освітніх послуг, шляхом створення та розвитку системи інклюзивного навчання. Відповідно, в області створюється 30 інклюзивно-ресурсних центрів, основними завданнями яких є: здійснення оцінки з метою визначення особливих потреб дітей з функціональними обмеженнями; надання дітям психолого-педагогічної підтримкою; взаємодія з працівниками загальноосвітніх закладів щодо організації інклюзивного навчання; проведення соціально-психологічних консультацій з батьками [122].

План реформування системи інституційного догляду на Житомирщині також передбачає узгодження дій між державними органами влади та органами МС, розробку системи своєчасного виявлення сімей з дітьми, які знаходяться в СЖО для попередження вилучення дитини з родини і потрапляння її до інтернатного закладу, розвиток форм сімейного виховання [33].

З метою досягнення найбільшого результату у трансформації інтернатних закладів, для кожної такої установи створена відповідна команда фахівців, діяльність якої спрямована на оцінювання роботи установи та персоналу, а також на визначення потреб дітей, які там перебувають.

Станом на початок розробки системи реформування інституційних закладів у 2017 рік в Житомирській області 2756 дітей проживало в 24 інтернатних закладах, з них 957 дітей-сиріт та 2065 дітей, позбавлених батьківського піклування [96].

Важливим процесом у реалізації ДІ є безпосередньо планування. Від ступеню його конкретності залежить успіх усього реформування. Відповідно, окрім вищезазначеного Регіонального плану, органи ОТГ розробили 15 місцевих планів, у яких основний акцент спрямували на розвиток послуг щодо підтримки сім'ї та дитини. Також для були створені відповідні плани для перших трьох закладів трансформації та 163 плани для розміщення і підтримки дітей, які на той час проживали у цих установах.

Другий процес – ресурсна підготовка, яка передбачає визначення партнерів (Меморандум про співпрацю з Уповноваженим у справах дітей і Міжнародним благодійним фондом Lumos [32] та заключення Меморандуму між ОДА і ОТГ), проведення навчання у вигляді тренінгів, семінарів в загальній кількості 42 заходи, на яких були присутні 780 особи з числа представників влади, керівників різних рівнів та спеціалістів [114], методологічна допомога (можливість впровадження вже перевічених міжнародних методик, які показали позитивні результати).

Безпосередня реалізація реформи виступає третім процесом, основні етапи здійснення якого схематично зображені на рис. 2.4.

Рис. 2.4. Порядок реалізації реформи ДІ інтернатних закладів Житомирської області

У підсумку, на період 2019-2020 року було проведено реформування трьох закладів області:

- Довбиська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат (з 14.01.2017 – КНЗ «Довбиська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат»).
- Романівський дитячий будинок-інтернат (з 08.07.2020 – Романівський психоневрологічний інтернат),

- Ушомирська загальноосвітня школа-інтернат I-II ступенів (з 21.09.2019 припинила своє існування).

За цей час було реінтегровано:

- до біологічних родин 124 дитини,
- до розширених сімей – 1 дитину,
- до малих групових будинків – 9 дітей
- у 29 дітей було визначено юридичний статус з інтеграцією в альтернативні форми розміщення [96].

Стосовно розвитку інклюзивної освіти, то починаючи з 2017 року кількість шкіл Житомирщини, у яких було запроваджено інклюзію зросла від 20 до 50% [45]. Наразі 589 дітей з особливими потребами навчаються у 233 школах та 79 дітей в інклюзивних групах у 41 дитячому садку [66].

Останнім процесом ДІ першого етапу є координація та моніторинг. Розпорядженням Голови ОДА Житомирської області від 09.11.2017 було створено Координаційну раду з питань охорони дитинства і підтримки сім'ї та Міжвідомчу робочу групу з реформування системи інституційного догляду та виховання дітей [82]. Зазначені органи спрямовують свою діяльність на: обговорення важливих процесів стосовно реформи, включення відповідальних та зацікавлених сторін, проведення моніторингу та заслуховування звітів.

При реалізації першого етапу «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» в Житомирській області було виявлено певні гальмуючі фактори, які уповільнюють темпи її реалізації. Серед них можна зазначити: недостатню кількість спеціалістів із децентралізації соціальної роботи в Україні, обмежені фінансові можливості переважної більшості територіальних громад та відсутність у них єдиного комплексу необхідних послуг, супротив з боку персоналу інтернатних закладів.

Попри зазначене, можемо зробити висновок, що впровадження пілотного проекту в Житомирській області є ефективним, можливо через те, що вона першою взялася за виконання стратегії реформування і мала більше часу для

реалізації. Водночас, команда реалізації Стратегії ДІ на Житомирщині відзначає важливість комплексного планування силами партнерської співпраці державних органів та місцевих ОТГ у контексті досягнення позитивних результатів.

У подальшому актуальною задачею є створення структури соціальних, медичних, реабілітаційних, освітніх та інклюзивних послуг безпосередньо в області чи ОТГ, що власне і передбачає «План заходів з реалізації II етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки», який за терміном виконання є найдовшим і повинен допомогти змінити та розробити нові системи догляду та виховання дітей.

Унаочнені результати пілотного проекту реалізації ДІ у Житомирській області подано у Додатку В.

Аналіз досвіду пілотного проекту Житомирської області, у сукупності з результатами вивчення нами теоретико-методичних засад процесу деінституалізації догляду дітей, позбавлених батьківського піклування та, у цілому, процесу профілактики соціального сирітства в Україні дозволив нам сформулювати рекомендації щодо оптимізації досліджуваного процесу:

1. Здійснити об'єктивізацію моніторингу процесу деінституалізації в Україні. Зокрема, в частині спостереження зміни кількості в країні дітей, позбавлених батьківського піклування: відмовитися від загальних кількісних показників на користь використання процентного показника – кількості відсотків цієї категорії дітей від загальної кількості дитячого населення в Україні.

2. Привести увесь комплекс статистичних даних у відповідність до вимог принципу гендерної диференціації як ресурсу, що може допомогти виявити певні закономірності у досліджуваному явищі та визначити допоміжні ресурси його оптимізації.

3. Запровадити механізми забезпечення відповідного балансу між ресурсною спроможністю соціальних служб (об'єднаних територіальних громад чи спеціалізованих центрів) та потребами конкретної громади.

4. Активізувати просвітницьку діяльність серед широких верств населення щодо корисності процесу ДІ для кожного українця і кожної українки у перспективі соціального розвитку нашого суспільства: його безпеки, стабільності, економічної спроможності тощо.

5. Активізувати співпрацю об'єднаних територіальних громад з громадськими організаціями з метою: здійснення фіндрайзингу для отримання ресурсів на виконання певних завдань ДІ, організації навчання фахівців з соціальної роботи інноваційним практикам, реалізації просвітницької роботи серед мешканців громади щодо розвитку батьківської компетентності, профілактики залежної поведінки, забезпечення змістовного дозвілля, підвищення рівня громадської свідомості та активності тощо.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

1) Пріоритетними напрямками у системі розробки профілактики соціального сирітства в зарубіжних країнах є соціальна допомога сім'ям з дітьми, запобігання поширенню явища безпритульності та бездоглядності, удосконалення альтернативних форм виховання, реінтеграція інтернатних закладів у сімейне виховання дитини, соціальна адаптація дітей з функціональними обмеженнями, робота з дитячою злочинністю, алкогольною та наркотичною залежністю, а також із жорстоким поводженням до дітей у біологічних родин, прийомних сім'ях, родинх усиновлювачів та піклувальників тощо.

2) Нами було визначено, що вітчизняна стратегія ДІ побудована, спираючись на відповідний кращий закордонний досвід. У цій стратегії пріоритетними декларуються два напрями здійснення профілактичної роботи щодо поширення явища соціального сирітства: розвиток сімейних форм виховання та створення спеціалізованих центрів соціальної підтримки сімей з дітьми.

3) На сучасному етапі для ефективного вирішення проблем сімей з дітьми, забезпечення їх соціальними послугами, підтримкою та допомогою у соціалізації та розвитку було створено Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, яка, на прикладі пілотного проекту Житомирщини, довела свою ефективність а також виокремила основні актуальні завдання в системі профілактики соціального сирітства: забезпечення належного соціального супроводу сімей з дітьми, розвиток пріоритетних форм сімейного виховання та реалізацію освітніх послуг для дітей з функціональними обмеженнями у вигляді запровадження інклюзивного навчання у школах.

ВИСНОВКИ

У результаті здійснення магістерського дослідження було:

1. З'ясовано, що проблема соціального сирітства в Україні наразі залишається проблемою гостро актуальною. Зокрема, в Україні: відсоток дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування серед загальної кількості дитячого населення з 2003 по 2019 роки знизився лише з 1,01% до 0,91%; частка соціальних сиріт серед загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з 2014 по 2018 роки скоротилася несуттєво – на 3% (з 73% до 70%).

2. Вивчено профілактику соціального сирітства як актуальну наукову проблему різних наук: соціології, педагогіки, психології, юриспруденції та інших. З'ясовано, що в сучасному науковому полі не лише визначено зміст поняття соціального сирітства та його відношення до родового поняття, але і вивчено причини та наслідки соціального сирітства як в особистісному, так і в соціальному аспектах.

3. Схарактеризовано сутність поняття соціального сирітства. З точки зору педагогічного дискурсу воно трактується як деструктивне соціальне явище, що обумовлює образ життя неповнолітніх дітей, які залишились без батьківського піклування. Визначено, що трактування змісту соціального сирітства трансформується у практиці різних наукових галузей, а узагальненим результатом є усвідомлення суспільством необхідності та важливості запобігання та подолання цього явища.

4. Проаналізовано вітчизняну законодавчу базу, що є дотичною до проблеми сирітства в Україні. З'ясовано, що нормативно-правовий комплекс щодо профілактики соціального сирітства в Україні є таким, що, у цілому відповідає вимогам міжнародних стандартів щодо захисту прав дітей а також спрямований на наближення до вимог керівних принципів альтернативного догляду: необхідності та відповідності. Зафіксовано нормативні вимоги щодо завдань деінституалізації в Україні а також механізмів і строків її реалізації.

Визначено, що провідними тенденціями розвитку державної політики у досліджуваному напрямі є: по перше, перехід від застосування караючих функцій щодо сім'ї до її всебічної підтримки та захисту; по-друге, розвиток нових форм соціальних послуг для поліпшення ситуації щодо забезпечення права дитини на виховання у родинному середовищі. Водночас з'ясовано, що гібридна війна на сході України, у сукупності з викликами COVID-19, суттєво загальмували процес деінституалізації як одну з провідних складових профілактики соціального сирітства.

5. Схарактеризовано зарубіжний досвід в системі профілактики соціального сирітства. Віднайдено причинно-наслідковий зв'язок між реалізацією державної сімейної політики країни відповідно до двох пріоритетних напрямів (розвиток сімейних форм виховання, створення спеціалізованих центрів соціальної підтримки сімей з дітьми) та ефективністю означеного виду профілактичної діяльності.

6. Визначено зміст універсальної моделі профілактики соціального сирітства, прийнятої за основу в Україні та її загальну ідентичність відповідним моделям діяльності у розвинутих країнах.

7. Проаналізовано пілотний досвід щодо профілактики явища соціального сирітства на теренах Житомирської області. З'ясовано, що він є ефективним, а отже потребує пильної уваги для вивчення факторів успіху з метою їх екстраполяції у інші регіони.

Відповідно до результатів аналізу пілотного досвіду профілактики соціального сирітства в Житомирській області, сформульовано рекомендації щодо підвищення ефективності реалізації державної політики щодо профілактики соціального сирітства в Україні. Зокрема, визначено потребу переміщення акцентів із вторинної профілактики на первину: не лише розробити стандарти здійснення соціальної підтримки сімей з дітьми задля підтримки та покращення її функціонування як запоруки збереження біологічної сім'ї, а й запровадити механізми забезпечення відповідного балансу між ресурсоспроможністю соціальних служб (об'єднаних територіальних

громад чи спеціалізованих центрів) та потребами конкретної громади. Включення до структури універсальної моделі соціального сирітства механізмів її функціонування дозволить оптимізувати як планування, так і реалізацію діяльності у досліджуваному нами напрямі.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми профілактики соціального сирітства засобами державної сімейної політики. Зокрема, актуальним завданням є вивчення та порівняння регіональних досвідів провадження ДІ та комплексу факторів цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини 2002-2008 [Електронний ресурс] : підготовлено громадськими організаціями України. – Київ, 2009 – 90 с. – Режим доступу : <https://issuu.com/crc-ngo/docs/report-ukr>
2. Артюшкіна Л. М. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л. М. Артюшкіна, А. О. Полянничко // Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка. – 2002. – 268 с.
3. Архів Ю. Губерт Аудіо запис інтерв'ю з Ю. Павленком 06.08.2014 р. – Режим доступу : http://openingdoors.org.ua/ua/blogi/tendencii_rozvitku_politiki_schodo_socialnogo_sirit.html
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Безпалько. – Київ : Центр навчальної літератури, 2019. – 208 с.
5. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні / [Черенько Л. М., Полякова С. В., Реут А. Г. та ін.] ; за ред. Е. М. Лібанової. – Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Український центр соціальних реформ, 2009. – 288 с.
6. Брутман В. Н. Причини соціального сирітства / В. Н. Брутман // Соціальна робота. – 1994. – №5. – С.11-12.
7. Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні [Електронний ресурс] / О. Бурлака // Трудове право. Право соціального забезпечення. – 2020. – №1. – С.59-64. – Режим доступу: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/1/12.pdf>

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [близько 250000 термінів / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – VIII, 1728 с.

9. Вейланде Л. В.-В. Підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Вейланде Лілія Вольдемар-Вікторівна ; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2005. – 20 с.

10. В Житомирі розробили проект регіонального плану реформування інтернатів : Житомир.Life. – Режим доступу : <https://zhitomir.life/4807-v-zhitomiri-rozrobili-proekt-regionalnogo-planu-reformuvannya-internativ.html>

11. Внутрішньо-переміщені особи : Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

12. Волобуева Н. А. К вопросу о повышении педагогической компетенции приемных родителей, воспитывающих ребёнка-сироту / Н. А. Волобуева // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2012. – № 19. – С.5-6.

13. Всемирная организация здравоохранения (ВООЗ). – Режим доступу : <https://www.who.int/ru>

14. В Україні побільшало дітей-сиріт через війну на Донбасі : Радіо Свобода. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/26753197.html>

15. В Україні працює 1180 дитячих будинків сімейного типу : Укрінформ. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3090985-v-ukraini-pracue-1180-ditacih-budinkiv-simejnogo-tipu.html>

16. Галатир І. А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві / І. А. Галатир // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2012. – № 19. – С.10-12.

17. Голубева І. Є. Дитинство як об'єкт соціально-демографічної політики в Україні : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.09.01 / Голубева Ірина Євгенівна ; Інститут демографії та соціальних досліджень. – К., 2005. – 19 с.

18. Деінституалізація : Міністерство соціальної політики. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/timeline/Deinstitutionalizaciya.html>
19. Держава планує скоротити 75% інтернатів : Українське радіо. – Режим доступу : <http://ukr.radio/news.html?newsID=93185>
20. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 1999 року) : Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] / Л. С. Волинець, Ю. Г. Антипків, І. У. Жечко та ін. – Київ : Український інститут соціальних досліджень, 2000. – 318 с. – Режим доступу : <https://dismp.gov.ua/diyalnist/naukova-diyalnist/dopovidi/dity/>
21. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2002 року [Електронний ресурс]. – Київ : ДПКСМ, 2003. – 232 с. – Режим доступу : <https://dismp.gov.ua/diyalnist/naukova-diyalnist/dopovidi/dity/>
22. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2005 року : [Електронний ресурс] . – Київ : ДПКСМ, 2006. – 160 с. – Режим доступу : <https://dismp.gov.ua/diyalnist/naukova-diyalnist/dopovidi/dity/>
23. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2009 року : Забезпечення рівних можливостей та прав дітей в умовах зростання ризиків бідності населення [Електронний ресурс]. – Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2010. – 149 с. – Режим доступу : <https://dismp.gov.ua/diyalnist/naukova-diyalnist/dopovidi/dity/>
24. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2010 року) [Електронний ресурс] / керів. авт. кол. А. Г. Зінченко // Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2011. – 195 с. – Режим доступу : <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1467/?jsessionid=0B4A422AF67F9824831349C2047C98B3?sequence=1>
25. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2013 року [Електронний ресурс] / керів. авт. кол. А. Г. Зінченко // Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2014. – 126 с. – Режим доступу : <https://dismp.gov.ua/dopovid-d2014>

26. Державна доповідь про становище дітей в Україні «Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи» (за період 2009-2016 рр.) [Електронний ресурс] / Р. С. Колбаса, О. М. Балакірева та ін. // ГО «Український інститут соціальних досліджень», Київ. – 2016. – 160 с. – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/21247/1/T_Zhuravel_DERZHODOP_KSPSR_IL.pdf

27. Деякі питання захисту дітей в умовах боротьби з наслідками гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабміну України №586-2020-п від 1 червня 2020 року. [Електронний ресурс] : за станом на 24 вересня 2020 року. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2020-%D0%BF#Text>

28. Деякі питання здійснення наставництва над дитиною: Постанова КМУ № 465-2017п від 4 липня 2017 року [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-p#Text>

29. Дитячий будинок сімейного типу : Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/content/dityachiy-budinok-simeynogo-tipu.html?PrintVersion>

30. Доля І. М. Подолання дитячої безпритульності: міжнародна та вітчизняна практика / І. М. Доля // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 1. – С. 55-59.

31. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсум. – 2012. – 536 с.

32. Житомирська ОДА підписала Меморандум із Уповноваженим Президента та фондом Джоан Роулінг щодо реформування інтернатів : Житомир.Life. – Режим доступу : <https://zhitomir.life/3159-zhitomirska-oda-pidpisala-memorandum-iz-upovnovazhenim-prezidenta-ta-fondom-dzhoan-rouling-shchodo-reformuvannya-internativ>

33. Житомирщина – перша область, в якій затвердили Регіональний план деінституалізації закладів : Перший Житомирський інформаційний портал. – Режим доступу : <https://www.1.zt.ua/news/osvita/zhitomirshchina-persha-oblast-v-yakiy-zatverdili-regionalniy-plan-deinstiualizatsiyi-zakladiv.html>

34. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповід. за випуск І. В. Калачова // Державна служба статистики України. – Київ, 2010. – 79 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm

35. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповід. за випуск І. В. Калачова // Державна служба статистики України. – Київ, 2011. – 79 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm

36. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповід. за випуск І. В. Калачова // Державна служба статистики України. – Київ, 2012. – 79 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm

37. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповід. за випуск І. В. Калачова // Державна служба статистики України. – Київ, 2013. – 78 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm

38. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповід. за випуск І. В. Калачова // Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – 79 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm

39. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповід. за випуск О. О. Кармазіна // Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – 78 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm

40. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповід. за випуск О. О.

Кармазіна // Державна служба статистики України. – Київ, 2016. – 79 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm

41. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповід. за випуск О. О. Кармазіна // Державна служба статистики України. – Київ, 2017. – 78 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm

42. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповід. за випуск О. О. Кармазіна // Державна служба статистики України. – Київ, 2018. – 77 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_zd_zb.htm

43. Захист і забезпечення дотримання життєвих і майнових прав дітей [Електронний ресурс] : тематична Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2001 року. – Київ : ДІПСМ, 2002. – 160 с. – Режим доступу : <https://dismp.gov.ua/diyalnist/naukova-diyalnist/dopovidi/dity/>

44. Інклюзивна освіта : досвід Німеччини – Нова Українська школа. – Режим доступу : <https://nus.org.ua/articles/inklyuzyvna-osvita-dosvid-nimechchyny/>

45. Інклюзія : Управління освіти і науки Житомирської ОДА. – Режим доступу : <http://osvita.zt.gov.ua/inklyuziya/>

46. Кальченко Л. В. Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення / Л. В. Кальченко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 19(2). – С. 160-170.

47. Коваленко О. О. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен : дис. кан. соціол. наук: 22.00.03 / Коваленко Олена Олександрівна; НАН України, Інститут соціології. – Київ, 2006. – 212 с.

48. Коломойцев М. М. Сімейна політика як один із напрямів соціальної політики держави / М. М. Коломойцев // Митна справа №2(98). – 2015. – ч.2, кн.1. – С.213-217.

49. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям: метод. посіб. / авт.: Безпалько О. В., Гурковська Л. П., Журавель Т. В. та ін. / за

ред. Зверєвої І. Д., Петрочко Ж. В. – Київ : Видавничий дім «КАЛИТА». – 2010. – 376 с.

50. Кривачук Л. Ф. Зарубіжний досвід реалізації політики щодо дітей: пріоритетні напрямки провадження / Л. Ф. Кривачук // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2011. – Вип. 8. – С.309-329.

51. Кривачук Л. Ф. Удосконалення механізму реалізації державної політики щодо дітей в Україні: дослідження становища дітей / Л. Ф. Кривачук // Держава та регіони. Державне управління. – 2011. – №3. – С.103-110.

52. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах: електронний посібник / С. О. Кубіцький. – Київ : Наукова думка. – 2010. – 305 с.

53. Кубіцький С.О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: навч. посіб. / С. О. Кубіцький. – Київ : Міленіум, 2015. – 300 с.

54. Левчук Н. М. Асоціальні явища в Україні у демографічному вимірі : монографія / Н. М. Левчук ; Інститут демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України. – Київ, 2011. – 491 с.

55. Лещенко О. Профілактика соціального сирітства як актуальна потреба сьогодення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnykznu.org/issues/2017/2017-ped-1/5.pdf>

56. Лопатченко І. М. Генезис закордонних систем профілактики соціального сирітства: національний та регіональний аспекти / І. М. Лопатченко // Публічне управління: теорія та практика. – 2014. – Вип. 3. – С.212-220.

57. Лопатченко І. М. Моделі профілактики та соціалізації соціальних сиріт у сучасному українському суспільстві / І. М. Лопатченко // Теорія та практика державного управління. – 2015. – Вип. 2. – С.206-211.

58. Лопатченко І. М. Стратегічні пріоритети вдосконалення державного механізму профілактики соціального сирітства в Україні на регіональному рівні [Електронний ресурс] / І. М. Лопатченко // Державне

управління та місцеве самоврядування. – 2016. – Вип. 4(31). – С.63-68. – Режим доступу : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04\(31\)/11.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04(31)/11.pdf)

59. Лукашов С. Социальная помощь детям улицы: опыт работы проекта ЮНИСЕФ «Дети улицы» в Украине (1997-2000 гг.) : исследования и методические рекомендации / С. Лукашов, Т. Зайцевская. – Київ, 2000. – 80 с.

60. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України. – Київ, 2015. – 244 с.

61. Мета деінституалізації – реалізація права кожної дитини на сім'ю : Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/news/meta-deinstitualizaciyi-realizaciya-prava-kozhnoyi-ditini-na-simyu>

62. Мирошниченко Н. О. Світовий досвід вирішення соціальних проблем осіб з функціональними обмеженнями / Н. О. Мирошниченко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2007. – № 2. – С.24-34.

63. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е. М. Лібанової. – Київ : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.

64. Морозов В. В. Проблемы сиротства в зеркале педагогики бытия / В. В. Морозов // Социальная педагогика / Науч.-практ. журн. для соц. работников и педагогов. – 2013. – № 1. – С.18–27.

65. На базі будинків дитини створюють центри медичної реабілітації та паліативної допомоги дітям : ЮРЛІГА. – Режим доступу : https://jurliga.ligazakon.net/ua/news/188210_na-baz-budinkv-ditini-stvoryat-tsentri-medichno-reabltats-ta-palativno-dopomogi-dtyam

66. Новини – Реформа системи інституційного догляду та виховання дітей. – Режим доступу : <http://diplatform.org.ua/news/22>

67. На Житомирщині починає працювати регіональний консультант з впровадження реформи деінституалізації : Новини Житомира. – Режим доступу: <https://zt-news.org.ua/index.php?newsid=14730>

68. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки : Розпорядження Кабміну України № 526-2017-р від 9 серпня 2017 року [Електронний ресурс] : за станом на 26 вересня 2020 року. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#n23>

69. Нерівні можливості дітей в Україні: аналіз та рекомендації для політики (на основі моніторингу щодо економічної нерівності домогосподарств та доступу дітей до послуг соціальної сфери) : колективна монографія / Л. М. Черенько, С. В. Полякова, В. С. Шишків та ін. – Київ : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАНУ, 2011. – 48 с.

70. Нечипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні : монографія / С. В. Нечипоренко. – Умань : «Сочінський», 2011. – 217 с.

71. Обласна комплексна програма «Освіта Сумщини у 2019-2021 роках» [Електронний ресурс] : затверджено Рішенням обласної ради сьомого скликання 22.02.2019. – Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads/26-session-7-skl-06.pdf>

72. Олиференко Л. Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / Л. Я. Олиференко, Т. И. Шульга, И. Ф. Дементьева. – 2-е изд., стер. – Москва : Издательский центр «Академия», 2004. – 256 с.

73. Опіка / Піклування : Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/content/opikunstvo.html?PrintVersion>

74. Перепелюк Т. Д., Форми роботи з попередження та профілактики соціального сирітства // Т. Д. Перепелюк, Н. А. Харченко / Соціальна профілактика сирітства: матеріали науково-практичного семінару. – Київ. – 2018. – С.87-89.

75. Пеша І. В. Інформованість громадян України щодо причин та наслідків соціального сирітства / І. В. Пеша, Н. М. Комарова // Український соціум – 2004. – №2 (4). – С.40-51.

76. Пеша І. В., Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування) / І. В. Пеша ; ред. О. П. Кросюк ; Укр. ін-т соц. досліджень, Ін-т дитинства. – Київ : Логос, 2000. – 87 с.

77. Підсумки реалізації I етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей : Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/content/deinstitutionalizaciya.html>

78. Поліщук В. А. Соціальний працівник Франції: сфера професійної діяльності та функції / В. А. Поліщук, Г. В. Борозна // Вісн. Житомир. Держ. Пед. Ун-ту ім. І. Франка. – 2000. – Вип.6. – С.35-38.

79. Понад 90 тисяч дітей, які мають біологічних батьків, проживають в інтернатах, – Кулеба : новини ZIK.UA. – Режим доступу : https://zik.ua/news/2019/10/01/ponad_90_tysyach_ditey_yaki_mayut_biologichnyh_batkiv_prozhyvayut_v_1658609

80. Праця дітей в Україні: Тематична державна доповідь про становище дітей в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Балакірева [та ін]. – Київ : [б.в.], 2001. – 127 с. – Режим доступу : <https://dismp.gov.ua/diyalnist/naukova-diyalnist/dopovidi/dity/>

81. Прийомна сім'я: Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/content/priyomnasimya.html?PrintVersion>

82. При Житомирській ОДА створили Координаційну раду з питань охорони дитинства : Житомир.info. – Режим доступу : https://www.zhitomir.info/news_170326.html

83. Проблемы алкоголизма в семье (доклад Европейского Союза, подготовленный П. Редфордом и опубликованный в 1998 г.) / под общ. ред. Н. В. Заверико, Н. П. Лобач. – Запорожье : ДХФ, ЗГУ. – 2001. – 164 с.

84. Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей в Україні: тематична Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками

2003 року [Електронний ресурс]. – К.: ДПКСМ, 2004. – 240 с. – Режим доступу: <https://dismp.gov.ua/diyalnist/naukova-diyalnist/dopovidi/dity/>

85. Проект альтернативного звіту про дотримання Україною положень конвенції ООН про права дитини за період з 2011 по 2018 роки. – Режим доступу : https://childrights.in.ua/Proekt_Alternativnogo_zvtu_pro_dotrimannja_Ukranoju_polozhen_Konvenc_OON_pro_prava_ditini_za_perod_z

86. Про затвердження плану заходів з реалізації I етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки : Розпорядження Кабміну України № 526-2017-р від 9 серпня 2017 року. [Електронний ресурс] : за станом на 26 вересня 2020 року. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#n23>

87. Про затвердження плану заходів з реалізації II етапу Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки: Розпорядження Кабміну України № 526-2017-р від 9 серпня 2017 року [Електронний ресурс] : за станом на 26 вересня 2020 року. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703-2020-p#Text>

88. Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України №z1629-12 від 10 вересня 2012 року. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12#Text>

89. Про затвердження Положення про центр медичної реабілітації та паліативної допомоги дітям [Електронний ресурс] : Постанова Кабміну України №675-2019-п від 10 липня 2019 року. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-2019-%D0%BF#Text>

90. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України №2342-IV від 13 січня 2005 року [Електронний ресурс] : за станом на 8

серпня 2020 року / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

91. Про національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 22 жовтня 2012 року №609/2012. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609/2012#Text>

92. Реалізація права дитини на виховання у сім'ї : державна тематична доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2008 року [Електронний ресурс] / ред. кол.: Ю. О. Павленко та ін. – Київ : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2009. – 209 с. – Режим доступу: <https://dismp.gov.ua/diyalnist/naukova-diyalnist/dopovidi/dity/>

93. Реформа інтернатних закладів (Деінституалізація) : Хмельницька обласна державна адміністрація – Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=40310

94. Раєвська Я. М. Соціально-психологічний супровід соціальних сиріт [Електронний ресурс] / Я. М. Раєвська // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. XI : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – 2016. — Випуск 14. – С. 130-139. – Режим доступу : <http://www.apppsychology.org.ua/index.php/ua/36-zmist-vydan/357-tom-11-vipusk-14>

95. Раєвська Я. М. Феномен соціального сирітства як наукова проблема / Я. М. Раєвська // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. – 2015. – Вип. 25. – С.145-155.

96. Реформування системи інституційного догляду та виховання дітей. Досвід Житомирської області. – Режим доступу : https://drive.google.com/file/d/1TkUb-uBoQ05Jd_vzI7mpYCxFEc4Vm6d5/view

97. Савка М. Мама по скапу / М. Савка, К. Бреннер // Видавництво Старого Лева. – Львів : 2013. – 190 с.

98. Семеренська О. В., Основні функції фахівців із соціальної роботи в Україні та Великій Британії / О. В. Семеренська // Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». – Харків, 2015. – Вип.47. – С.259-267.

99. Сирітство в Україні: скільки дітей усиновили іноземці – Погляд : Інформаційна агенція. – Режим доступу : <https://www.poglyad.tv/syritstvo-v-ukrayini-skilky-ditej-usynovyly-inozemtsi/>

100. Сімейний кодекс України: від 10 січня 2002 року №2947-III [Електронний ресурс] : за станом на 3 липня 2020 року / Верховна Рада України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

101. Сімейні форми виховання – підтримка дітей, які потребують допомоги : Офіційна сторінка Кам'янка-Бузької районної державної адміністрації. – Режим доступу : <https://kam-buzrda.gov.ua/simejni-formy-vyhovannya-pidtrymka-ditej-yaki-potrebuyut-dopomohy/#:~:text=Сімейними%20формами%20виховання%20дітей-сиріт,типу%2С%20патронатна%20сім%27я>

102. Скільки дітей в Україні є сиротами: статистика усиновлення : 24 канал. – Режим доступу : https://news.24tv.ua/skilki_ditey_v_ukrayini_je_siroтами_statistika_usinovlennya_n_1160645

103. С начала года в Украине усыновили более 400 детей : Новости на УНН. – Режим доступу : <https://www.unn.com.ua/ru/news/1875230-vid-pochatku-roku-v-ukrai-ni-usinovili-ponad-400-ditei>

104. Соціальна профілактика сирітства [Електронний ресурс] : матеріали науково-практичного семінару від 20 березня 2018 року. – Київ, 2018. – 95 с. – Режим доступу: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u279/zbirnik_15_04.pdf

105. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / за заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. – Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. – 352 с.

106. Соціальний захист населення України у 2019 році : статистичний збірник [Електронний ресурс] / відповід. за випуск І. В. Сенік // Державна служба статистики України. – Київ, 2019. – 116 с. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publzahist_u.htm

107. Стан та соціальний захист сільських дітей [Електронний ресурс] : тематична державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2004 року / Т. Ф. Алексеєнко [та ін.] ; Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державний ін-т проблем сім'ї та молоді. – К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2005. – 250 с. – Режим доступу : <https://dismp.gov.ua/diyalnist/naukova-diyalnist/dopovidi/dity/>

108. Стешенко В. С. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / В. С. Стешенко, В. П. Піскунов, І. О. Курило та ін. – Київ : Інститут економіки НАН України, 2001. – 560 с.

109. Стремецька В. О. Досвід розвитку фостерингу у зарубіжних країнах / В. О. Стремецька, Ю. Є. Паскарь // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Педагогіка. – 2016. – Т. 270, Вип. 258. – С.78-82

110. Терновая И. П. История и современное состояние проблемы социального сиротства в России : монография [Електронний ресурс] / И. П. Терновая; отв. ред. В. В. Гура; Федеральное агентство по образованию, Гос. образовательное учреждение высш. проф. образования «Таганрогский гос. пед. ин-т». – Таганрог : Таганрогский гос. пед. ин-т. – 2009 – 90 с. – Режим доступу : <https://search.rsl.ru/ru/record/01004562645>

111. Терновець О. М. Деякі аспекти профілактики соціального сирітства [Електронний ресурс] / О. М. Терновець // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2012. – № 22(8). – С. 201-210. – Режим доступу : http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P2

1DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP
meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vlup_2012_22%288%29_27

112. Терновець О. М. Сирітство як соціально-педагогічна проблема / О. М. Терновець // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – № 1. – С.4-10.

113. Терновець О. М. Система профілактики соціального сирітства в діяльності соціального педагога [Електронний ресурс] / О. М. Терновець // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – № 4. – С.48-57. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=spttp_2013_4_9

114. Тренінг у Житомирі: підвищення потенціалу партнерів – Відкриваємо двері дітям. – Режим доступу : http://www.openingdoors.org.ua/ua/news/trening_u_zhitomiri_pidvischennya_potencialu_partneriv.html

115. Фундація Джоан К.Роулінг Lumos та канадський проект EDGE допоможуть реформувати інтернати в Житомирській області: Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/news/14256.html>

116. Цибулько Л. Г. Криза сім'ї й сімейних стосунків як фактор соціального сирітства / Л. Г. Цибулько // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – № 3. – 2012. – С.69–74.

117. Ченбай І. В. Сучасний зміст понять «сирота», «сирітство» / І. В. Ченбай // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – № 3. – С.4-10.

118. Чернета С. Ю. Соціальне сирітство як соціально-правова проблема / Чернета С. Ю. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів, 2020. – Вип. 96. – С.245-247.

119. Чечет В. Альтернативні форми виховання дітей, які проживають у дитячих установах / Чечет В. // Управління освітою. – 2003. – № 15-16.

120. Шепелева Г. А. Соціальне сирітство: постановка проблеми / Г. А. Шепелева // Соціальні технології. – 2012. – № 53. – С.97-102.

121. Щодо стану подолання та профілактики соціального сирітства в Україні: аналітична записка. – Режим доступу : <http://old2.niss.gov.ua/articles/1556/>

122. Що таке інклюзивно-ресурсний центр? – Овруцька районна рада: Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://ovruch-rayrada.zt.gov.ua/index.php/informatsiya/874-shcho-take-inklyuzivno-resursnij-tsentr>

123. Що таке усиновлення? – Роздільнянська районна державна адміністрація. – Режим доступу : <http://rozdilna-rda.odessa.gov.ua/rozdilna-novini/wo-take-usinovlennya/>

124. Яковлева В. А. Подолання наслідків соціального сирітства як показник безпеки життєдіяльності суспільства [Електронний ресурс] / В. А. Яковлева // Духовність особистості. – 2011. – Вип. 6. – С.205–212. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/domtp_2011_6_26.pdf

125. Яремчук В. В. Феномен соціального сирітства як актуальна наукова проблема [Електронний ресурс] / В. В. Яремчук // Вісник психології і педагогіки ПНУ ім. В. Стефаника. – 2010. – № 15. – Режим доступу : https://www.psyh.kiev.ua/Яремчук_В.В.Феномен_соціального_сирітства_як_наукова_проблема

126. Ярмолинська І. В. Аналіз зарубіжного досвіду реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні. Інвестиції: практика та досвід. [Електронний доступ] / І. В. Ярмолинська. – 2019. – № 2. – С.155–158. – Режим доступу : <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6497&i=24>

127. Ярская-Смирнова Е. Р. Профилактика семейного неблагополучия в условиях модернизации социального государства [Електронний ресурс] / Е. Р. Ярская-Смирнова, П. В. Романов // Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования. – Режим доступа : <http://rusrand.ru/>

128. Ящук Л. П. Сучасне розуміння соціального сирітства та значення територіальної громади як фактору соціалізації / Л. П. Ящук // Державне управління: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С.81-88.

129. Home – Lumos. – Режим доступу : <https://www.wearelumos.org>

ДОДАТКИ

Додаток А

**Загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених
батьківського піклування за регіонами¹**

(на кінець року; осіб)

	2005	2010	2014	2015	2016	2017	
						Усього	з них дівчата ²
Україна	97829	98119	83716	73183	71178	70240	34218
Автономна Республіка Крим	5882	4601
Вінницька	2798	3091	2735	2590	2523	2447	1208
Волинська	1787	1904	1701	1593	1543	1480	727
Дніпропетровська	10771	9883	8971	8800	8566	8608	4104
Донецька	13715	10667	9871	4709	4749	4890	2389
Житомирська	3056	3860	3387	3231	3101	3016	1512
Закарпатська	1597	2326	2345	2301	2261	2216	1053
Запорізька	4080	4558	3957	3791	3754	3740	1805
Івано-Франківська	1431	1668	1579	1515	1435	1390	673
Київська	3632	3722	3579	3567	3480	3432	1663
Кіровоградська	2193	3535	3197	3122	3044	2994	1487
Луганська	4869	5181	4587	1432	1412	1451	706
Львівська	2318	2821	2690	2543	2373	2268	1090
Миколаївська	3499	4252	3589	3419	3227	3055	1503
Одеська	7548	6857	6031	5814	5669	5603	2790
Полтавська	2931	2767	2418	2352	2254	2164	1047
Рівненська	1638	1811	1901	1845	1798	1740	825
Сумська	2680	2484	2190	2135	2052	2045	960
Тернопільська	925	1264	1190	1091	1071	1019	483
Харківська	5211	5044	4470	4392	4297	4312	2119
Херсонська	2835	3424	3018	2949	2862	2852	1419
Хмельницька	2676	2425	2151	2071	1965	1904	952
Черкаська	2402	2697	2343	2245	2214	2191	1083
Чернівецька	1229	1294	1148	1101	1062	1029	490
Чернігівська	2204	2809	2284	2177	2077	2036	1027
м. Київ	3230	2533	2384	2398	2389	2358	1103
м. Севастополь	692	641

¹ За даними Міністерства соціальної політики України.

² Показник розробляється, починаючи зі звіту за 2017 рік.

Відомості про провідні Всеукраїнські громадські об'єднання,
діяльність яких дотична до проблеми профілактики соціального сирітства

№	Назва організації	Інформація про організацію
1	Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда –Україна»	<p>Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» (свідоцтво про реєстрацію Міністерства юстиції України № 1010 від 31.03.98) працює з 1997 року в напрямі запобігання торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, ліквідації усіх форм дискримінації та насильства у суспільстві, сприяння дотриманню прав людини, гендерної рівності та захисту прав дітей.</p> <p><i>Керівник організації</i> – Левченко Катерина Борисівна.</p> <p><i>Юридична та фактична адреса:</i> 03113, Київ, 113, а/с 26</p> <p><i>Тел./факс:</i> +380 44 205 36 95</p> <p><i>E-mail:</i> info@la-strada.org.ua</p> <p><i>Основні напрями діяльності:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - вдосконалення державної політики та проведення досліджень; - превентивно-освітня діяльність; - інформаційна діяльність; - соціальна допомога потерпілим; - робота «гарячої лінії»; - робота Електронної гарячої лінії з протидії дитячій порнографії в Інтернеті.
2	Міжнародна	Благодійна організація Партнерство «Кожній

	<p>благодійна організація «Партнерство «Кожній дитині»</p>	<p>дитині» розпочала свою роботу в Україні в 1998 році як філіал міжнародної Європейської дитячої благодійної організації (ЄДБО), реалізуючи низку проектів, спрямованих на допомогу вразливим сім'ям з дітьми та запобігання потраплянню дітей до інтернатних закладів у Львівській та Київській області.</p> <p><i>Директор організації – Дибайло Василина Дмитрівна.</i></p> <p><i>Заступник директора з реалізації програм – Кияниця Зінаїда Петрівна.</i></p> <p><i>Юридична та фактична адреса:</i> 04 212, м. Київ, а/с. 142 <i>Тел./факс: +38 050 330 51 79</i> <i>Сайт організації: info@p4ec.org.ua.</i></p> <p><i>Основні напрями діяльності:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - інноваційні соціальні технології для допомоги сім'ям та дітям; - розвиток соціальних послуг та підвищення компетентності фахівців, які працюють в інтересах дітей.
3	<p>Представництво благодійної організації «Надія і житло для дітей» в Україні</p>	<p>Благодійна організація «Надія і житло для дітей» працює в 8 країнах світу. Головний офіс організації знаходиться у Великобританії. Засновники організації полковник Марк Кук і його дружина Керолайн.</p> <p><i>Директор організації – Татарчук Надія Василівна.</i></p> <p><i>Юридична адреса:</i> м. Київ, 04107</p>

		<p><i>Телефон:</i> (044) 483 77 83</p> <p><i>Факс:</i> (044) 483 29 79</p> <p><i>E-mail:</i> office@hopeandhomes.org.ua</p> <p><i>Основні напрями діяльності:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - реформування системи захисту дітей на районному рівні, розробка і впровадження підтримуючих послуг, які зможуть зупинити розпад сімей і потік дітей на вулиці та в інтернатні заклади; - соціальне партнерство (благодійні акції для дітей, адресна допомога); - Центр «Промінь Надії»: система захисту дітей без інтернатів. Розробка та відпрацювання механізмів деінституціалізації на районному рівні.
4	<p>Представництво міжнародної організації «Право на здоров'я» в Україні</p>	<p>Організація «Право на здоров'я» (HealthRight International) заснована у 1990 році групою лікарів-волонтерів, є міжнародною організацією, що працює у сфері охорони громадського здоров'я та захисту прав людини там, де існує загроза для здоров'я людини внаслідок порушення її прав та громадянських свобод.</p> <p><i>Директор представництва</i> – Скіпальська Галина Богданівна.</p> <p><i>Юридична адреса:</i></p> <p>м. Київ, Україна, 01001</p> <p><i>Тел./факс:</i> +38 (044) 278 2358</p> <p><i>Напрями діяльності:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - профілактика та лікування ВІЛ/СНІДу,

		<p>туберкульозу та малярії, включаючи захист прав людей, які живуть з цими захворюваннями, на догляд та попередження стигми та дискримінації;</p> <ul style="list-style-type: none"> - розвиток сфери жіночого здоров'я, зокрема, забезпечення прав жінок на інформацію, рівноправний захист та доступ до якісної допомоги, включаючи безпечну та ефективну допомогу при вагітності та після пологів; - здоров'я та добробут сиріт та дітей з груп ризику, чиє благополуччя може бути під загрозою через брак підтримки з боку їхніх родин та соціального оточення; - допомога та підтримка жертвам порушення прав людини, включаючи жертв катувань, торгівлі людьми, домашнього насильства та насильства відносно осіб іншої статі.
5	<p>Всеукраїнська Громадська Організація «Ліга соціальних працівників України»</p>	<p>Всеукраїнська громадська організація «Ліга соціальних працівників України» працює з 1999 року.</p> <p><i>Президент організації</i> – Толстоухова Світлана Валентинівна.</p> <p><i>Юридична адреса:</i> 01030 м. Київ, вул. Пушкінська, 9а</p> <p><i>Фактична адреса:</i> 04070 м. Київ, вул. Фролівська, 1/6,</p> <p><i>Тел./факс:</i> (044) 238-65-20</p> <p><i>E-mail:</i> lswu@ukr.net</p> <p><i>Основні напрямки діяльності:</i></p>

		<ul style="list-style-type: none"> - реалізація власних та участь у реалізації місцевих, національних і міжнародних програм соціальної підтримки та соціального становлення дітей, сімей та молоді; - розробка та поширення інноваційних моделей надання соціальних послуг; - проведення соціальних та аналітичних досліджень; - сприяння створенню належних умов для гармонійного розвитку дітей та молоді, їх активної участі в суспільно-корисній праці, художньо-творчій, культурологічній, спортивній і фізично-оздоровчій діяльності; - надання інформаційних, юридичних послуг членам Ліги, соціальним працівникам, сім'ям, дітям та молоді; - сприяння залученню громадян до соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю; - організація «круглих столів», семінарів, конференцій, інших масових заходів з питань соціальної роботи, пропаганда через засоби масової інформації ідей та цілей Ліги.
6	<p>Міжнародна благодійна організація</p> <p>Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко»</p>	<p>Міжнародна благодійна організація Благодійний фонд «СОС Дитяче містечко» діє в Україні з 2003 року.</p> <p><i>Директор організації – Чупріков Андрій Павлович.</i></p> <p><i>Юридична та фактична адреса:</i></p> <p>м. Київ, вул. Б. Гмирі, 8-б, офіс 195</p> <p><i>Тел./факс: 467-28-24;</i></p>

		<p><i>E-mail:</i> poa@sos-mistechko.org.uam. office@sos-ukraine.org</p> <p><i>Напрями діяльності:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - створення Дитячих містечок, в яких отримують всебічну підтримку та сімейне виховання діти, що втратили родину, або їх біологічні батьки не можуть виконувати свої обов'язки; - захист дитинства; - деінституалізація, адвокація; - розвиток сімейних форм виховання; - допомога внутрішньо переселеним особам.
7	<p>Благодійна організація «Благодійний фонд «Зміни одне життя – Україна»</p>	<p>Благодійна організація «Благодійний фонд «Зміни одне життя – Україна» функціонує з 2014 року.</p> <p><i>Голова організації</i> – Лебедєв Леонід Вадимович.</p> <p><i>Юридична адреса:</i> 03110, м. Київ</p> <p><i>Тел./факс:</i> 067 343 37 73</p> <p><i>E-mail:</i> changeonelife@ukr.net;</p> <p><i>Сайт:</i> http://changeonelife.ua</p> <p><i>Основний напрямок діяльності:</i> захист прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.</p>

Реформування системи інституційного догляду та виховання дітей
(Досвід Житомирської області)

Уповноважений Президента
України з прав дитини

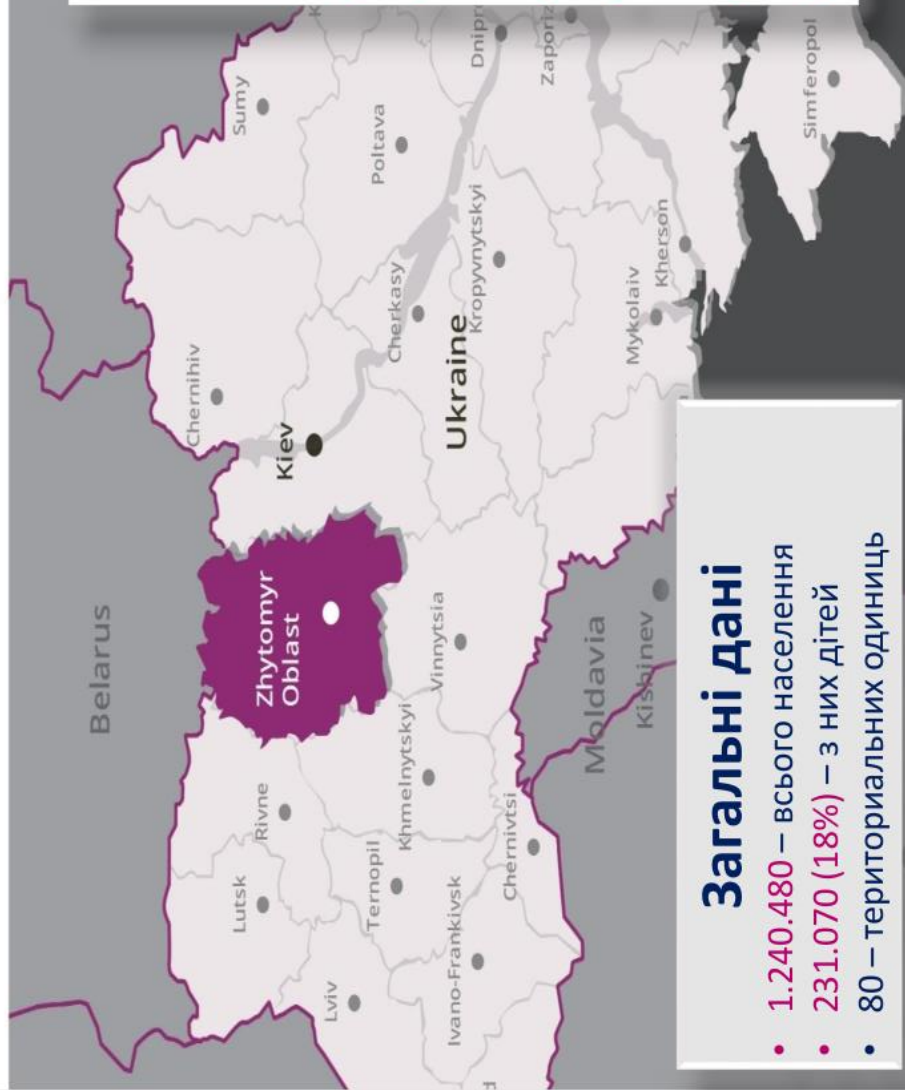

Житомирська обласна державна адміністрація

Реформування системи інституційного догляду та виховання дітей

Досвід Житомирської області

Лариса ШЕВЧУК,
Начальник Управління освіти і науки

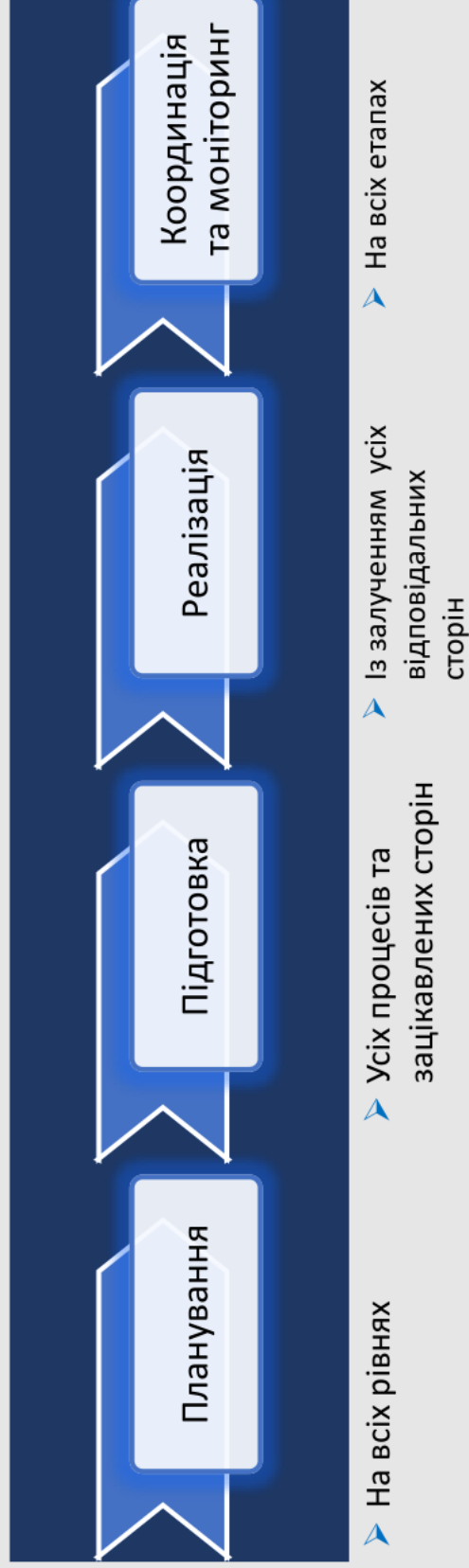
Регіональний контекст. Ситуація на початок реформи – 2017 г.

- 26 – інтернатних закладів
- 2756 (1.2%) – дітей в інтернатних закладах
- 957 – дітей-сиріт
- 2065 – дітей позбавлених батьківського піклування
- 2949 – діти в СЖО
- 435 – дітей з інвалідністю

Загальні дані

- 1.240.480 – всього населення
- 231.070 (18%) – з них дітей
- 80 – територіальних одиниць

Головні процеси реформи

Планування реформи

Національна Стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, 2017-2026

Обласний рівень	Рівень ОТГ	Рівень закладу	Рівень дитини
<p>Регіональний план 2018-2026 (РОЗ №1133/26.07.018)</p> <ul style="list-style-type: none"> Річні Плани дій з реалізації Регіонального Плану Плани відповідальних структур План роботи Координаційної ради Тематичні плани (для визначених процесів) 	<p>План ОТГ 2019-2026</p> <ul style="list-style-type: none"> 15 ОТГ розробили місцеві плани реформи (з акцентом на розвиток послуг для підтримки дітей і сімей) 12 планів затверджені 	<p>Плани трансформації 2019 →</p> <ul style="list-style-type: none"> 3 Плани розроблені для перших 3-х закладів, що увійшли в процес реформування в 2019 г. Різні строки трансформації 	<p>Плани розміщення 2019 →</p> <ul style="list-style-type: none"> 163 плани розроблені для розміщення і підтримки 163 дітей в 3-х інтернатних закладах Різні строки розміщення

Підготовка реалізації процесів реформи

Визначення партнерів

- 10 Заключення Меморандуму про співпрацю з Уповноваженим у справах дітей і Міжнародним благодійним фондом Lumos
- 10 Заключення Меморандуму між ОДА та **50 ОТГ**

Постійне навчання

- 10 Були організовані семінари, тренінги, візити - **42 заходи**
- 10 Всі (представники влади, керівники різних рівнів, спеціалісти) були проінформовані та навчені - **780 осіб**

Методологічна допомога

- 10 Можливість впровадження перевірених методик, що показали результати на міжнародному рівні
- 10 Постійний методологічний супровід
- 10 Технічна допомога

Реалізація реформи

Проведення стратегічного огляду системи догляду за ДИТИНОЮ

Визначено стан дітей, сімей, послуг

Виявлені потреби регіону

Розробка та затвердження Регіонального плану реформи

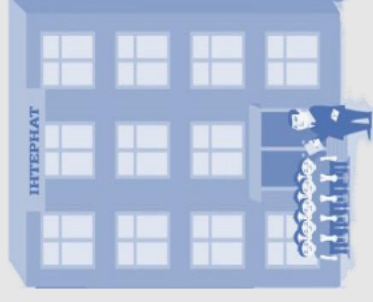
Реформування діючої системи

Створення нової системи, що відповідає інтересам дитини

Визначення порядку, черговості трансформації інтернатних закладів

6 груп закладів

Графік на коротко-, середньо-, довготерміновий періоди – 7 років

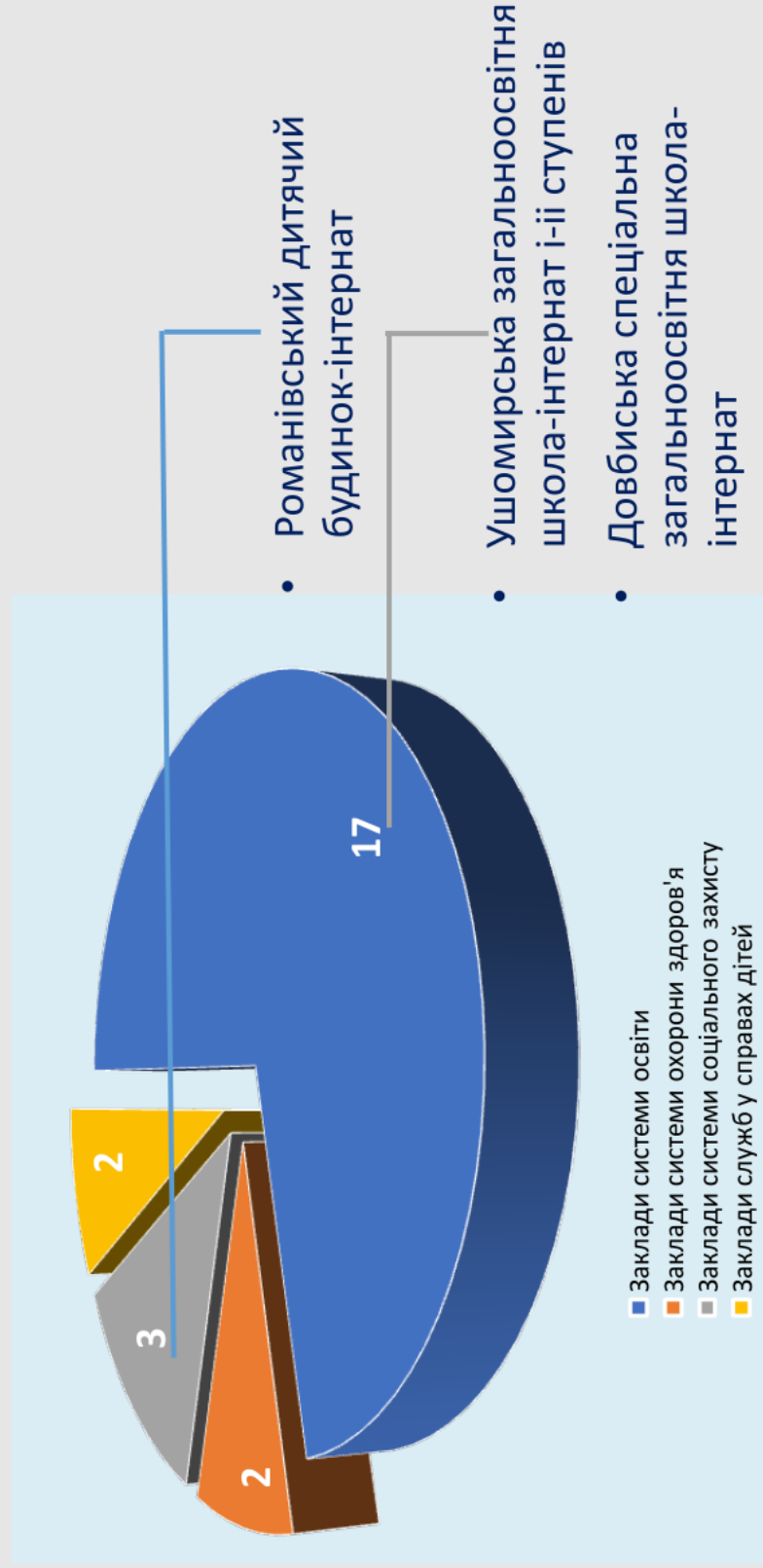

24

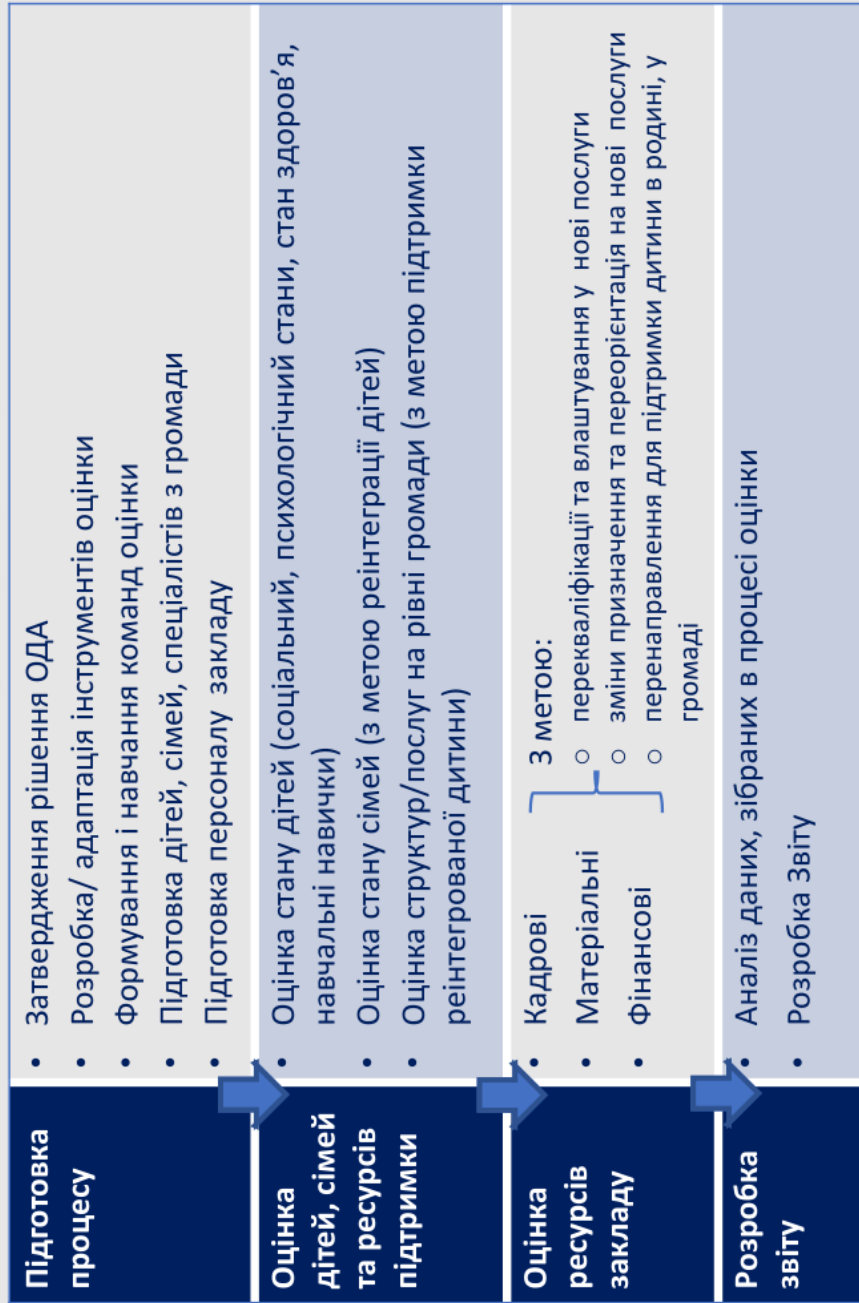
заклади

2019	• 3
2020	• 3
2021	• 7
2022	• 4
2023	• 4
2024	• 2
2025	• 1

Реформування перших 3 закладів

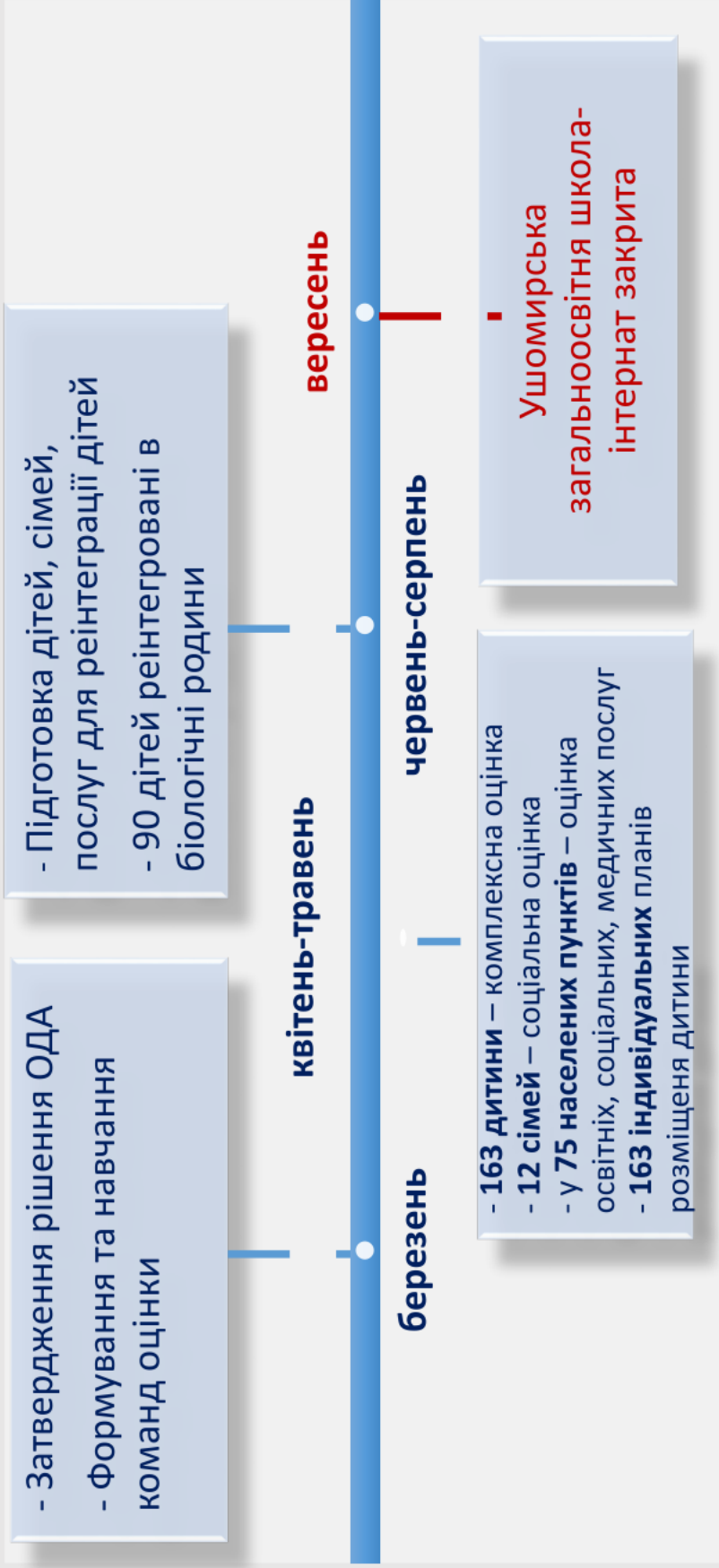
Методологія реформування закладу

Для розробки індивідуальних планів розміщення дітей

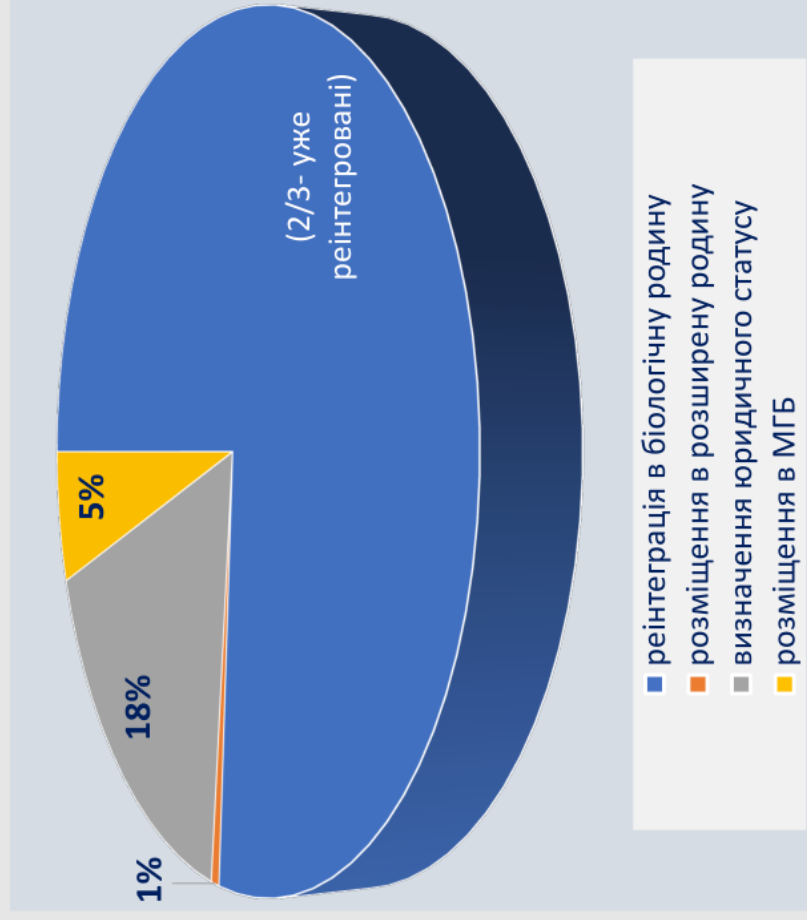
Для розробки плану трансформації закладу

Перші результати, березень-вересень 2019

Загальні висновки і рекомендації по дітям

Форми розміщення	К-ть
Реінтеграція в біологічну родину	124
<ul style="list-style-type: none"> Включно за результатами соціального супроводу 	93 (75%)
Розміщення у розширену родину	1
Визначення юридичного статусу з інтеграцією в альтернативні форми розміщення	29
Розміщення у малій груповий будинок (МГБ)	9

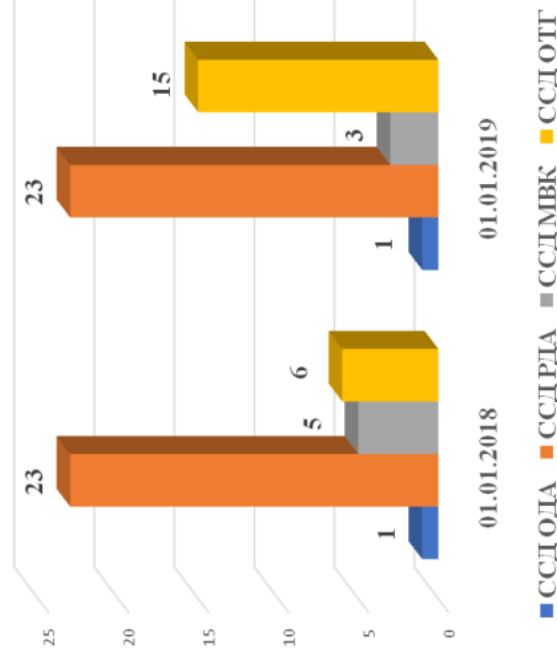
Створення послуг

Мережа служб у справах дітей

Служби у справах дітей в ОТГ

Мережа служб у справах дітей

Послуга	Райони /ОТГ/міста	К-ть спеціалістів
Фахівець із соціальної роботи	44	208

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

2017

ЗДО

57

23 асистенти

ЗЗСО

434

348 асистенти

ПТНЗ

85

2018

113

70 асистентів

589

522 асистенти

65

2019

213

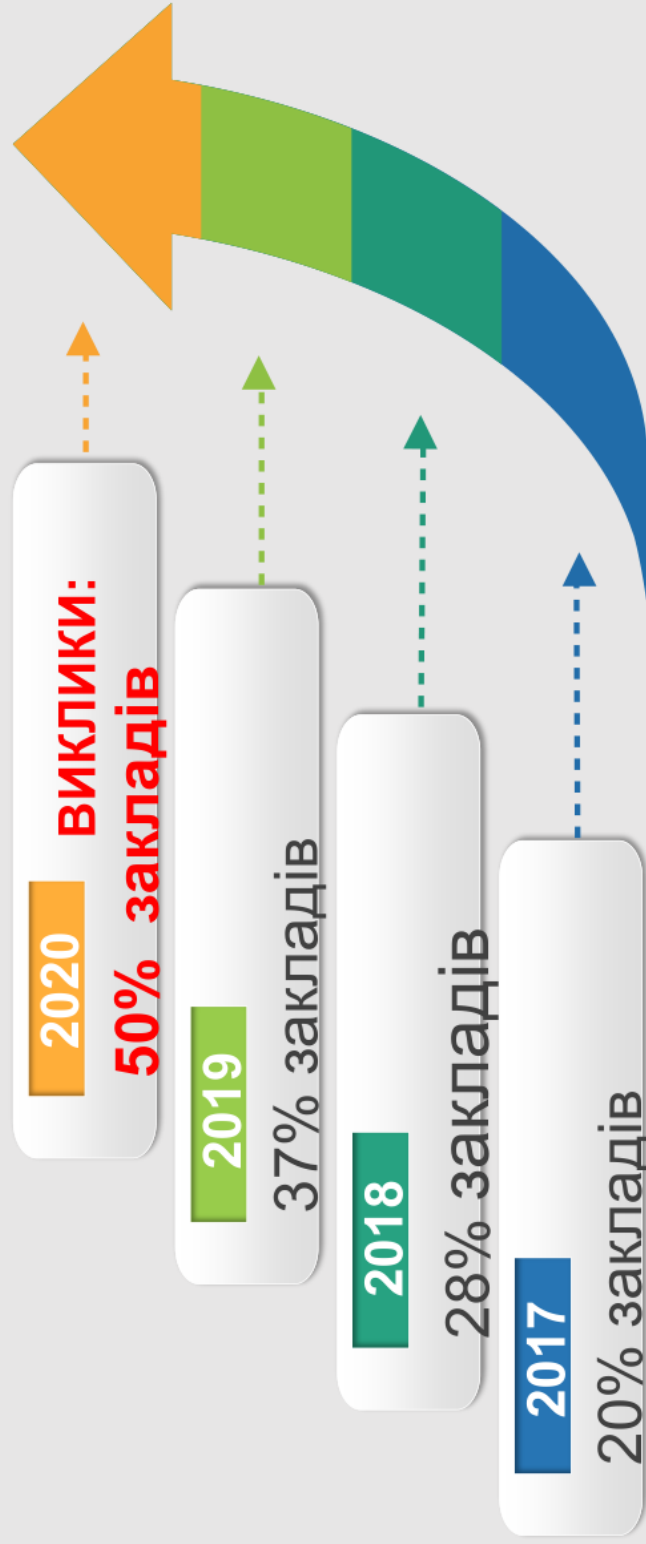
124 асистенти

855

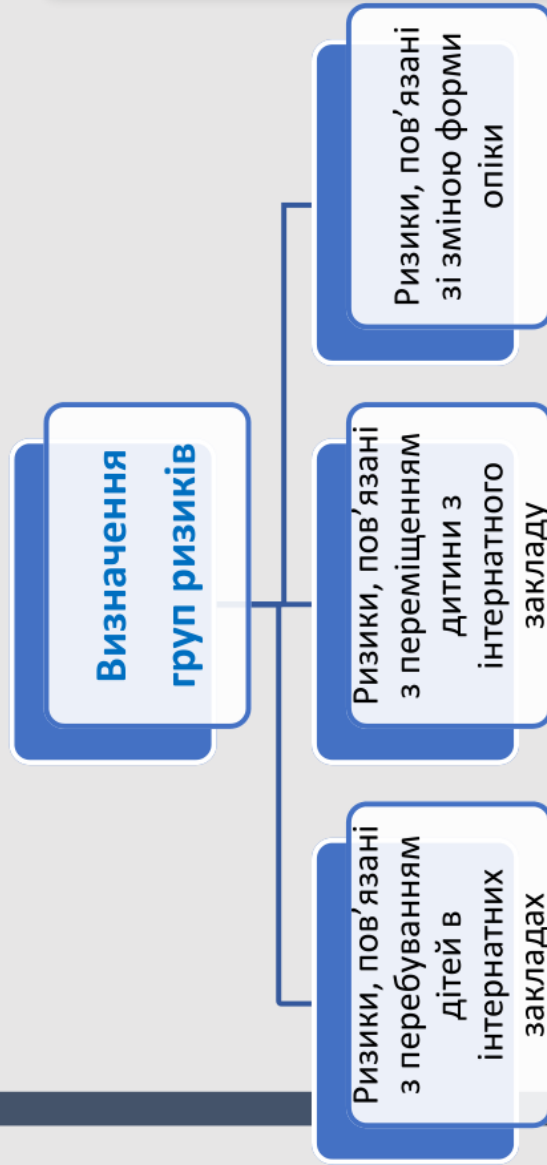
664 - асистенти

72

Динаміка розвитку інклюзивної освіти

Моніторинг

Фокус на забезпечення якісного догляду за дітьми

Визначення стратегій зменшення / усунення ризиків.
Що конкретно проводилося:

- Моніторингові візити у заклади
- Засідання мультидисциплінарних команд на місцевому рівні. Кейс менеджмент
- Візити у сім'ї
- Візити у школи

Координація реформи

Розпорядження Голови ОДА №435 від 09.11.2017

Координаційна рада з питань охорони дитинства і підтримки сім'ї

Міжвідомча робоча група з реформування системи інституційного догляду і виховання дітей

- Включають усіх відповідальних та всі зацікавлені сторони
- Обговорюють всі важливі процеси/рішення реформи
- Заслуховують звіти
- Проводять моніторинг

Труднощі та проблеми реалізації реформи

- Відсутність аналогічних процесів в Україні. Недостатня кількість експертів в ДІ.
- Відсутність комплексу необхідних послуг в ОТГ
- Супротив ОТГ.
- Обмежені фінансові можливості ОТГ.
- Відсутність підзаконних актів, які регулюють механізм перерозподілу фінансів.
- Супротив персоналу інтернатів.
- Необхідність перекваліфікації й працевлаштування персоналу інтернатів.

Пріоритети і ...

Перспективи

Створити комплексну органічну структуру соціальних, медичних, реабілітаційних, освітніх, інклюзивних послуг в області/ОТГ

Довести реформу до логичного завершення, створивши нову систему догляду і виховання дітей, на основі сімейних форм виховання